

Danskernes Historie Online

Danske Slægtsforskeres Bibliotek

Dette værk er downloadet fra Danskernes Historie Online

Danskernes Historie Online er Danmarks største digitaliseringsprojekt af litteratur inden for emner som personalhistorie, lokalhistorie og slægtsforskning. Biblioteket hører under den almennyttige forening Danske Slægtsforskere. Vi bevarer vores fælles kulturarv, digitaliserer den og stiller den til rådighed for alle interesserede.

Støt vores arbejde – Bliv sponsor

Som sponsor i biblioteket opnår du en række fordele. Læs mere om fordele og sponsorat her: <https://slaegtsbibliotek.dk/sponsorat>

Ophavsret

Biblioteket indeholder værker både med og uden ophavsret. For værker, som er omfattet af ophavsret, må PDF-filen kun benyttes til personligt brug.

Links

Slægtsforskeres Bibliotek: <https://slaegtsbibliotek.dk>

Danske Slægtsforskere: <https://slaegt.dk>

HERALDISK TIDSSKRIFT

1962 • BIND 1 • NR 5 • SIDE 185-189

Nya kommunvapen i Norden

SOCIETAS HERALDICA SCANDINAVICA

Heraldisk Selskab • Heraldinen Seura • Skjaldfræðafélagið

Heraldisk Selskap • Heraldiska Sällskapet

Nya Kommunvapen i Norden

Sverige

TUNA KOMMUN i Medelpad, Västernorrlands län. »I blått fält ett vänstervänt dryckeshorn av guld mellan tre åttauddiga stjärnor av silver, ordnade två och en.» Tuna socken hade under 1600-talet två sigill vilkas huvudemblem utgjordes av ett dryckeshorn. I det äldsta av dem, som visar hornet sinistervänt och av en karaktäristiskt kort och flack typ, förekommer även några åtta-uddiga stjärnor som utfyllande bifigurer. Antaget den 31 oktober 1960 och fastställt av Kungl. Maj:t den 7 april 1961.

Njurunda kommun i Medelpad, Västernorrlands län. »I svart fält ett avhugget oxhuvud av guld med röd tunga.» Njurunda socken hade sedan början av

1600-talet ett sigill, visande huvudet av ett nötkreatur, sett i profil och utan nosring. Antaget den 24 april 1961 och fastställt av Kungl. Maj:t den 30 juni 1961.

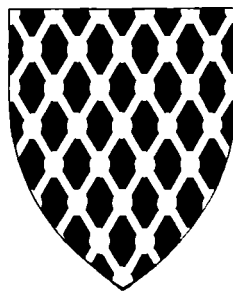
Indals-Lidens kommun i Medelpad, Västernorrlands län. »I blått fält ett täckande fisknät av guld.» Kommunen omfattar flera socknar, bl. a. Indals socken och Lidens socken. Indals socken har från början av 1600-talet haft ett sigill föreställande en fisk mot bakgrunden av ett fisknät. Mot slutet av 1700-talet hade socknen ett sigill visande enbart ett fisknät. Lidens socken hade under 1700-talet två sigill, ett äldre föreställande enbart en fisk och ett yngre föreställande en fisk mot bakgrunden av ett fisknät. Antaget den 26 juni 1961 och fastställt av Kungl. Maj:t den 8 december 1961.

Tuna

Njurunda

Indals-Lidens

Vapnen för Tuna, Njurunda och Indals-Liden har utarbetats av stadsarkitekten *Hans Schlyter*, Sundsvall, i samråd med riksarkivets heraldiska sektion. Sigillmaterialet har hämtats från tandläkaren *Svante Höglins* uppsats »Medelpads tingslags- och sockensigill» i *Meddelanden från Riksheraldikerämbetet VIII*, 1939.

H. S.

Danmark

I 1961 blev i hvert fald fire nye kommunevåbener taget i brug. Det ene, for *Herlufsholm Kommune*, har allerede været afbildet og forklaret i *Hvem-Hvad-Hvor 1961*. De tre andre er følgende:

Brørup Kommune, Ribe Amt. I rødt felt strøet med sølvblomster af skovstjernen en sinister skråbjælke, guld, belagt med et grønt kornaks. — *Brørup Kommune* var tidligere præget af lyngheden: det røde felt med skovstjernerne, en karakteristisk hedeblomst. Nu er heden opdyrket og forvandlet til agre: den gyldne skråbjælke med kornakset. Udarbejdet og tegnet af *Aage Wulff*.

Bov Kommune, Åbenrå Amtsråds-kreds. I sølvfelt en rød bro med to buer over en blå lav skjoldfod; på broen en

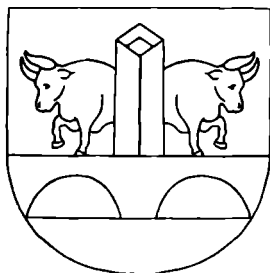
guld grænsepæl og udvoksende herfra, hver sin vej, to røde gående okser med guld horn og -klove. — *Bov Kommunes* sydgrænse udgøres af *Kruså*, som tillige er Danmarks grænse mod Tyskland. Beliggenheden ved grænsen symboliseres af grænsepælen, broen og de fra hinanden vendte okser. Okserne og broen repræsenterer tillige den gamle *Oksevej*, som fører gennem kommunen og krydser *Gejlå* over den dobbeltbuede *Gejlå Bro*. Der er ikke tilsigtet noget ordspil *Bov-bov*. Udarbejdet og tegnet af *H. L. Clement*.

Langå-Torup-Sønder Vinge Kommune, Viborg Amt. I sølv felt en blå bølget bjælke mellem foroven tre røde Mantuakors, hver belagt med en »heraldisk kilde« (en blå rundel, hvori en bølget bjælke af sølv), og forneden en rød oprevet træstub. — Den blå strøm repræsenterer *Gudenåen*, som danner kommunens sydgrænse. De tre kors med kilder symboliserer tre helligkilder, en i hvert af kommunens tre sogne. Stubben er inspireret af *Middelsom Herreds* ældste segl, kendt fra 1556, hvori der forekommer en afgrenet stamme. Udarbejdet af *Statens Heraldiske Konsulent Paul Warming*. Tegning af *Aage Wulff*. Godkendt af *Indenrigsministeriet* november 1961.

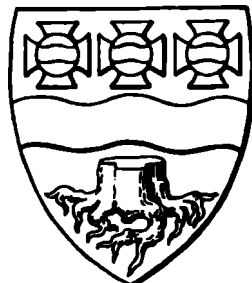
S. T. A.

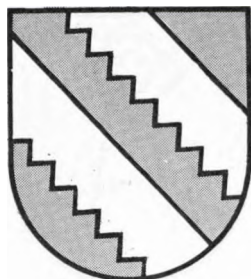
Brørup

Bov

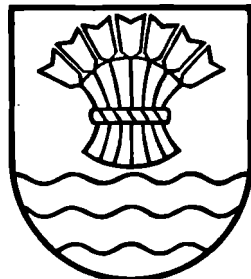
Langå-Torup-Sdr. Vinge

Kihniö

Lieto

Lappfjärd

Finland

Här nedan följer de kommunvapen, vilka i Finland fastställts under senare hälften av år 1960. Då de kommer så här sent, är det kanske bäst att jag även erkänner den fruktansvärda sanningen. Jag plagierar.

Här uppifrån Kuusamo är det nämligen i praktiken omöjligt att följa med, vad som sker i de heraldiska kretsarna nere i huvudstaden och vilken kommun som får vad för ett vapen fastställt. Men med tiden publicerar numera professor *Kauko Pirinen* vapnen i de finskspråkiga landskommunernas organ »Maalaiskunta» (= Landskommunen), varefter jag gör en översättning av blasoneringarna och en sammanfattning av hans förklaringar till vapnen samt sänder dem till Heraldisk Tidsskrift och skördar den ära och berömmelse, som borde tillkomma professor Pirinen. Otack är världens lön.

Sedan en förklaring angående det språk, på vilket jag anger kommunernas namn. Det finns ett statsrådsbeslut av den 7 februari 1953 uppräknande namnen på alla de kommuner, vilka ha officiellt tvåspråkiga namn, och det var ursprungligen min avsikt att använda det svenska namnet endast i de fall det förekom i sagda beslut. Sedan jag

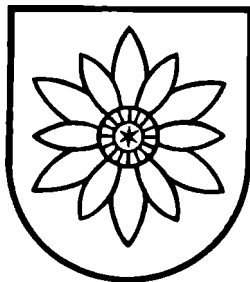
blivit uppmärksamgjord på att de svenska namn, som i vissa fall i äldre tid använts på rent finska orter, kan ingå i svenska adelsätters namn och förlänningar, har jag övergått till att, i mån av kunskap, även ange dessa äldre svenska namn. I fall det svenska namnet anges först, är det ett som är upptaget i ovannämnda beslut. I annat fall anges det inom parentes.

De nu aktuella vapnen är följande:

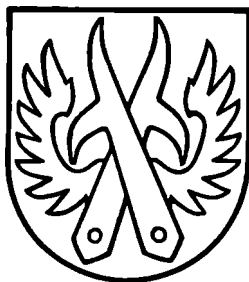
Kihniö: I blått fält tvenne nedtill medelst sågskuror bildade balkar av guld. Fastställt 10 oktober 1960. Balkarna vill återge sågar och syftar på skogsindustri. Komponerat av Toivo Vuorela.

Lieto (svenska *Lundo*): I rött fält Sankt Petrus uppstigande samt hållande i högra handen en nyckel och i den vänstra en bok, allt av guld. Fastställt 10 oktober 1960. Sankt Petrus var i tiden Lundo sockenkyrkas skyddspatron och har här avbildats uppstigande för att ge bättre utrymme åt helgonattributen. Komponerat av Ahti Hammar.

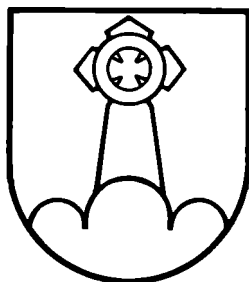
Lappfjärd, finska *Lapväärtti*. I rött fält en kärve av guld och en av en vågskura bildad stam av silver belagd med en av vågskuror bildad röd bjälke. Fastställt 25 november 1960. Kommunen för i sitt vapen Österbottens älvar samt en kärve, som förutom att den är en

Luopioinen

Kemijärvi

Korsholm

allmän symbol för jordbruk, i detta fall även kan hänсыfta på »Vasakärven». Komponerat av Gustaf von Numers.

Luopioinen (svenska *Luopiois*): I blått fält en näckros av silver med fruktblad av guld. Fastställt 2 november 1960. Detta är åter ett talande vapen, ehuru det icke anspelar på kommunens namn utan på sjön Kukkia. *Kukkia* är både partitiv pluralis av substantivet *kukka* = blomma och infinitiv av verbet *kukkia* = blomma. Komponerat av Gustaf von Numers.

Kemijärvi köping. I rött fält tvenne korslagda bevingade spetsar till flottningshakar. Fastställt 25 november 1960. Flottningshakarnas spetsar hänсыftar på flottningen i Kemi älv och har försetts med vingar för att symbolisera köpingens strävan framåt och uppåt. (Det enligt ordboken riktiga ordet vore »båtshake», men då detta ord ger alldeles felaktiga associationer, har jag översatt det finska *uittohaka* med »flottningshake»). Komponerat av Ahti Hammar.

Korsholm, finska *Mustasaari*: I rött fält ett kors med mot mitten avsmalnande armar, av vilka de tre övre är spetsade och den fjärde övergår i en upptill avsmalnande påle, som står på ett treberg; korsarmarna förenas medelst en korset överlagd ring; allt av

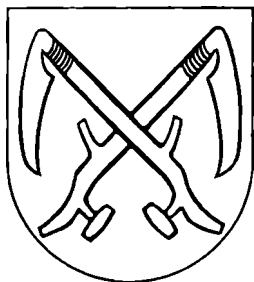
silver utom treberget, som är av guld. Fastställt 2 november 1960. Vapnet återger ett mot slutet av senaste sekel på Korsholms vallar till korsfararnas åminnelse upprest minnesmärke. Komponerat av Gustaf von Numers, som även vänligen sänt mig den svenska blasoneringen, varför denna icke översatts av mig.

Alavieska: I grönt fält två korslagda liar av silver med blad av guld. Fastställt 25 november 1960. Liarna i vapnet syftar på kommunens vidsträckt naturängar, men de korsade liarnas nedre del bildar även bokstaven A. Komponerat av K. Kajander.

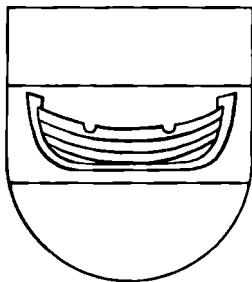
Konginhangas: I fält av silver en grön bjälke belagd med en båt av guld. Fastställt 25 november 1960. Bjälken i vapnet representerar en grön mo (dansk = fyrrebevokset hedestrækning), varöver båtarna fordom drogs från ett vattendrag till ett annat. *Kangas* betyder mo. Komponerat av Olof Eriksson.

Pihlajavesi: I fält av silver en grön rön med röda bär. Fastställt 10 oktober 1960. Vapnet är talande. *Pihlaja* betyder rön och *vesi* sjö eller vatten. För att förenkla vapnet har sköldens silverfält ensamt fått representera vatten. Komponerat av Olof Eriksson.

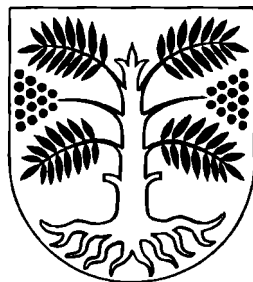
Kristinestad, finska *Kristimankau-punki*: Medelst en vågskura kluven av

Alavieska

Konginkangas

Pihlajavesi

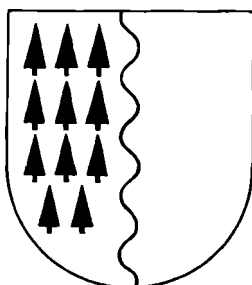
silver, vari elva ur fältet uppväxande gröna granar, ställda 3 + 3 + 3 + 2, och blått. Fastställt 22 november 1960. Staden Kristinestad fick redan i sitt fundamentsbrev år 1652 sig tillagt ett sigill visande ett skogsbryn och bakom det havet. Den kände heraldikern Georg Granfelt utformade mot slutet av senaste sekel av detta sigill ett vapen. Detta vapen har man icke behövt frångå, men önskade staden få det officiellt fastställt. Konstnär Olof Eriksson.

Vindala, finska *Vimpeli*: I blått fält tvenne frånvända skidor av silver ställda i form av en störtad sparre åtföljda av en mellan dem ställd eldslåga av guld. Fastställt 22 november 1960. Skidorna i vapnet är ett minne av or-

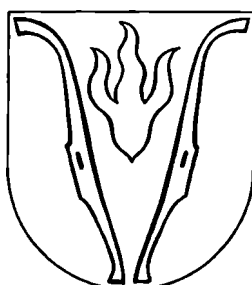
tens gamla skidmästare och deras placering ger bokstaven V. Eldslågan representerar kyttland (dansk = jord odyrket ved brändkultur). Komponerat av Olof Eriksson. (Blasoneringen är en möjligast ordagrann översättning av den finska, vilken använder ordet *selätysten* = rygg mot rygg om skidorna. Personligen skulle jag nog anse dem »motvända»).

De här återgivna vapnen har tecknats, Kihniö, Lieto, Lappfjärd, Luopioinen, Kemijärvi och Korsholm av *Ahti Hammar*, samt Alavieska, Konginkangas, Pihlajavesi, Kristinestad och Vindala av *Olof Eriksson*.

Bo Tennberg.

Kristinestad

Vindala

[DA] Dette materiale er beskyttet af ophavsret. Det kan downloades, lagres og udskrives til personlig brug og til ikke-kommerciel brug i forbindelse med undervisning og forskning. Bearbejdning, tilgængeliggørelse samt fremstilling af kopier er ellers kun tilladt i det omfang, der følger af lov eller aftale.

[NO] Dette materialet er beskyttet av opphavsrett. Det kan lastes ned, lagres og skrives ut for personlig bruk og for ikke-kommerseil bruk i forbindelse med undervisning og forskning. Bearbeidning, tilgjengeliggjøring og fremstilling av kopier er ellers bare tillatt i den grad som følger av lov eller avtale.

[SV] Detta material är skyddat av upphovsrätt. Det får laddas ned, sparas och skrivas ut för enskilt bruk samt för icke-kommerseilt bruk i samband med undervisning och forskning. Bearbetning, tillgängliggörande samt framställning av kopior är i övrigt bara tillåtet i den utsträckning som följer av lag eller avtal.

[EN] This material is protected by copyright. It may be downloaded, saved and printed for personal use and for non-commercial use in connection with teaching and research. Altering, making it available or producing copies is otherwise only permitted to the extent that follows from law or contract.

En Korsridders Seglstampe

Af O. H. M. Baron Haxthausen

UNDER MIT ophold som militær FN-observatør i Palæstina opdagede jeg en dag i 1959 en seglstampe i en lille antikvitetshandel i Jerusalem.

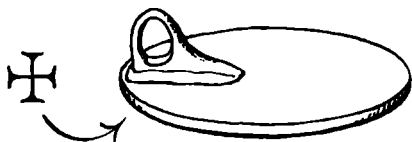
Antikvitetshandleren kunne (eller ville?) kun oplyse, at genstanden var fundet »et eller andet sted« i nærheden af byen. Præcist hvor og af hvem var det mig af forskellige grunde umuligt at få at vide. Til mit held var hverken han eller jeg selv på daværende tidspunkt klar over stampens sjældenhed, og jeg erhvervede den til en meget rimelig pris.

Først for nylig er det lykkedes mig at få samlet så mange oplysninger, at jeg nu finder en offentliggørelse både forsvarelig og påkrævet.

Det er en rund bronzestampe med en diameter på 37 mm og en tykkelse på 2 mm (figur 2). På bagsiden er loddet et simpelt lille øje i samme ende som korset (figur 1). Skriftranden begrænses af to smalle striber. Omskriften skal læses således:

S(igillum) FRERE ODES DE MON(S)

FRERE angiver, at stampens ejer var »broder« i en af de militære ordener, Tempelherrerne eller Hospitaliterne. Da ikke enhver lægbroder besad en

1. Bagsiden af Frère Odes de Mons' stampe.

stampe, har denne mand mindst været ridder.

Det bemærkes, at der er anvendt den franske form, *frère*. Det latinske *frater* er nok ældre og mere almindeligt, men *frère* træffes sideløbende i hvert fald fra omkring 1250. Man kan ikke sige, at nogle af ordenerne fortrinsvis har anvendt den ene eller den anden form, men man kan regne med, at personer, der anvender formen *frère* i deres segl, normalt har været fransktalende.

ODES er navnet, et almindeligt mandnavn der også kendes i formerne *Odo*, *Eudes*, *Ostes*, *Otes* og senere *Otto*.

MON(S) er sikkert byen *Mons* (Bergen) i Flandern (Hainaut). Det kunne ellers også være en abbreviation for et stednavn muligvis begyndende med *Mont*. Det spejlvendte S kan nemlig enten blot være en »trykføj« for et S, eller det kan være et særligt abbreviationstegn, der ofte indeholder et T. Endelig kan S'et være spejlvendt med vilje for – sammen med S'et hvormed legenden begynder – at skabe symmetri omkring korset.

Fra hele den latinske orient kendes i dag henved 300 segl, og ca. 25 stamper er bevarede. Kun få af disse segl og stamper er imidlertid af den heraldiske type og af dem er der, så vidt jeg ved, kun endnu een stampe, der med sikkerhed kan føres tilbage til selve Palæstina på korsfarertiden. Det drejer sig igen om en rund bronze stampe (figur 3). Den blev fundet ved Château Pèlerin på kysten lidt syd for Karmel

2. Frère Odes de Mons' stampe. Billedet er spejlvendt for at lette læsningen af omskriften og give et indtryk af, hvorledes et segl ville se ud. (Foto: Lennart Larsen, Nationalmuseet).

bjergtet i 1930. Denne borg blev bygget i 1218 af Tempelherrerne med hjælp af Den Tyske Orden og andre, og den blev forladt i 1291.

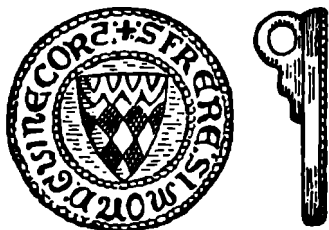
Simon d'Guinecourt må derfor have levet på et tidspunkt mellem 1218 og 1291, og man formoder, at han var Tempelherre. Som man vil se, ligner de to stamper hinanden på flere punkter. Denne lighed indikerer i sig selv ikke, at Odes også var Tempelherre, men den støtter en datering af hans stampe til samme tidsrum.

Jerusalem var i korsfarernes besiddelse fra 1099 til 1187 og senere igen fra 1228 til 1244. I 1244 erobredes byen af Kwarisnianer Tyrkerne. Om forholdene for de kristne i byen efter dette år vides ikke meget. Præster og munke har således sikkert kun med besvær, fare og afbrydelser kunnet udføre tjeneste ved kirkerne, og det er tvivlsomt, om pilgrimme i større tal kunne besøge de hellige steder førend

omkring midten af 1300-tallet. (Jfr. Valdemar Atterdags Jerusalemsfærd 1347).

Selv om stampens stil peger mod perioden 1250–1350, vil jeg anse det for mest sandsynligt, at den må stamme fra tiden 1228–1244 og muligvis er gået tabt under kampene dette sidste år. Tempelherrerne havde kommandoen i Jerusalem på denne tid, og Tempelherrerne havde ganske særlige traditionsrige forbindelser med Flandern. Af disse grunde er det sandsynligt, at Odes også tilhørte denne orden.

Men nu til den egentlige heraldik. Skjoldet er 6 gange tværdelt – et meget almindeligt våben, om hvilket der næsten ikke er andet at sige, end at det i sin natur forudsætter tinkturer for overhovedet at give nogen »mening«. Med et så gammelt segl er det svært at afgøre, om man skal lægge vægt på antallet af tværdelinger eller

3. Frère Simon d'Guinecorts stampe.

bjælker, eller om man blot skal opfatte feltet som »tværstribet«. Måske bør det dog nævnes, at den berømte flanderske slægt *Croy* førte: i sølv, tre røde bjælker.

Ved en nærmere betragtning af afbildningen aner man, at der er mere i skjoldet end tværdelinger og tilfældige mærker af »tidens tand«; jeg er tilbøjelig til at mene, at det må være en (mod sinister vendt?) kronet løve. Fra det nordlige Frankrig og Flandern kendes flere våbener visende tværdelinger belagt med en løve. Som eksempel kan nævnes *Luxembourgs* våben.

Det vil her bemærkes, at figuren ikke bryder tværlinierne. Der er grund til at tro, at vi her står overfor en heraldisk kuriositet — en såkaldt »skygge«.

En »skygge af en løve«, på fransk *un lion en ombre* eller *une ombre de lion*, er en løvefigur af samme tinktur som det felt (eller de felter) den står i; det er derfor kun omridset af figuren der ses. Dette omrids vil i farvede gengivelser, medmindre andet udtrykkeligt nævnes i blasoneringen, fremtræde som en tynd sort streg. Fænomenet kendes næsten kun i forbindelse med løver, og er i øvrigt næppe noget oprindeligt i et våben, snarere en senere tilføjelse, f. eks. en hæders-augmentation eller en brisure.

Heraldiske skygger kendes tidligst netop fra egnen ved Mons, hvor der fra ca. år 1275 omkring slægten *Trazegnies* grupperer sig en del våbener med skygge-løver. Skjoldfeltet i denne gruppe er imidlertid altid flere gange *skrådelt*. Fra samme egn kendes endnu en gruppe med en skygge-løve, nemlig *Courtrasin-gruppen*. »Baggrunden« i feltet er her 3 eller 4 sparrer.

Hvis min datering af Mons-stampen er rigtig, er skyggévåbenernes fremkomst hermed rykket tilbage til omkring år 1244, og samtidig er konstateret tilstedeværelsen af et hidtil ukendt skygge-våben, nemlig løven på et flere gange tværdelt felt. Men da det endnu ikke er lykkedes mig at få *Odes fra Mons* helt præcist placeret, understreger jeg, at ovenstående kun er en hypotese.

For tilskyndelse og værdifulde oplysninger ønsker jeg specielt at takke:

C. W. Scott-Giles, Esq., Fitzalan Pursuivant Extry.,

British Museum, Department of Manuscripts,

The Hon. Sir Steven Runciman og Reklamechef Jan Raneke.

For dem som vil vide mere om den heraldiske skygge bidsættes — ved Dr. Ole Rostocks hjælp — en lille litteraturliste:

H. Stanford London: *The Ghost or Shadow as a Charge in Heraldry*, *Archaeologia* Vol. 93, Oxford 1949, p. 125–49 + 2 plancher (52 illustrationer).

D. L. Galbreath: *Manuel du Blason*, Lausanne 1942, p. 89, 90, 92.

Julian Franklyn: *Shield and Crest*, London 1960, p. 270–71.

[DA] Dette materiale er beskyttet af ophavsret. Det kan downloades, lagres og udskrives til personlig brug og til ikke-kommerciel brug i forbindelse med undervisning og forskning. Bearbejdning, tilgængeliggørelse samt fremstilling af kopier er ellers kun tilladt i det omfang, der følger af lov eller aftale.

[NO] Dette materialet er beskyttet av opphavsrett. Det kan lastes ned, lagres og skrives ut for personlig bruk og for ikke-kommerseil bruk i forbindelse med undervisning og forskning. Bearbeidning, tilgjengeliggjøring og fremstilling av kopier er ellers bare tillatt i den grad som følger av lov eller avtale.

[SV] Detta material är skyddat av upphovsrätt. Det får laddas ned, sparas och skrivas ut för enskilt bruk samt för icke-kommerseilt bruk i samband med undervisning och forskning. Bearbetning, tillgängliggörande samt framställning av kopior är i övrigt bara tillåtet i den utsträckning som följer av lag eller avtal.

[EN] This material is protected by copyright. It may be downloaded, saved and printed for personal use and for non-commercial use in connection with teaching and research. Altering, making it available or producing copies is otherwise only permitted to the extent that follows from law or contract.

Två ovanliga Fanor och en egendomlig Uniform

Av Ole Gripenberg

PÅ KRIGSARKIVET i Stockholm förvaras en serie akvareller vilka återge några svenska och finska fanor som på 1850-talet såsom troféer förvarades i dåvarande St. Petersburgs museer. Vidstående bild 1 är tagen ur denna serie. Av dukarna på bilden är den övre gul med ett blått kors, den undre åter blå med ett gult kors.

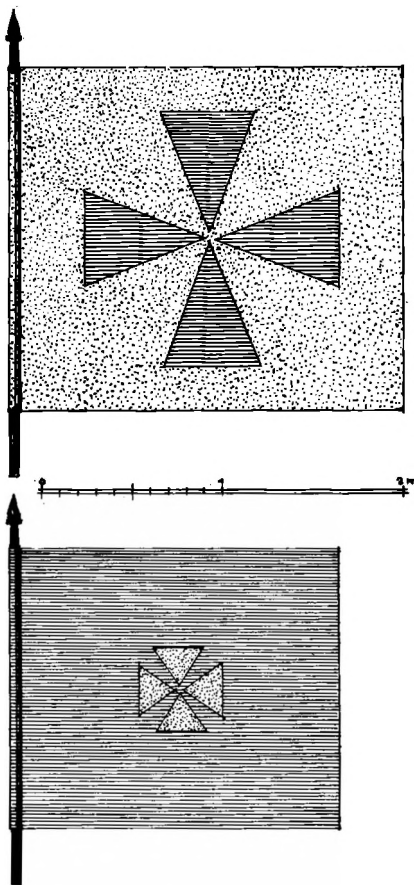
Vid första påseendet verkar dekoren helt främmande för svensk-finska förhållanden. Snarare går tanken till Polen eller Tyskland, där såväl dylika emblem som även färgkombinationen blått och gult icke äro okända.

I den ryskspråkiga förklaringen till dessa bilder antecknas emellertid t. ex. på den övre fanan följande: »Kajana bataljons fana (Kajana bataljon — 314 man) under friherre Kartells befäl. Fanan erövrad i kriget år 1808.» Uppgiften verkar mycket egendomlig emedan:

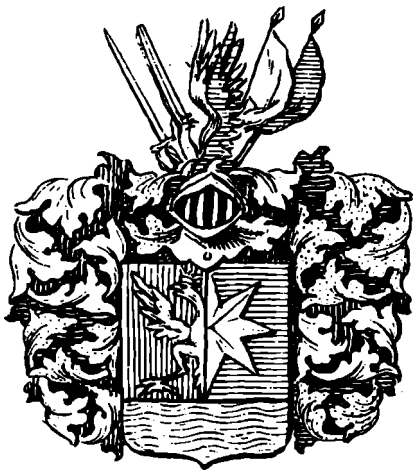
1. de finska militärfanornas dekor utgjordes vid denna tid i regel av ett lokalt emblem omgivet av en lagerkrans eller av stiliserade palmkvistar.
2. någon officer, än mindre en chef för Kajana bataljon med namnet *Kartell* (eller *Cartell* såsom det ju även kunde översättas, då ju vårt K och C endast har ett tecken i det ryska alfabetet) återfinnes icke i arméns officersrullor.

Under dessa omständigheter frågar man sig, finnes det något annat i den ryska uppgiften som kunde giva en ledtråd.

Såsom bekant uppsattes under åren 1788—1789 på initiativ av landshövding S. V. *Carpelan* i Kuopio län och hans tolv år yngre broder J. F. *Carpe-lan*, landshövding i det angränsande

1. Kajana bataljons fana? Efter akvarel på Krigsarkivet i Stockholm.

2. Vapen för ätten de Carnall. Efter *Svea Rikes Ridderskaps Adels och Vapenbok*. Stockholm 1830.

Uleåborgs län, frikårer till »gränsens försvar». Dessa kårer, som icke bör sammanblandas med de ordinarie s. k. indelta trupperna, kunna uppdelas på tvenne grupper. Den ena delen bestod av bönder som sockenvis frivilligt sammanslutit sig för att under ledning av arméofficerare värna sin hembygd. Detta manskap gick klädda i sina vanliga vardagsdräkter och synes även i övrigt själva anskaffat en del av utrustningen såsom »trumma och åtminstone i ett fall en sidenfana». Den andra delen åter var mera militärt organiserad och gick till en början under namnet av Kajana Lantkompani. Då såsom redan betonats dessa trupper ej hörde till den ordinarie armén kunde ju fanorna avvika från det traditionella, såsom exempelvis var fallet med fanan för manskapet från Pudasjärvi socken, som ännu i dag är i förvar.

Vid en mönstring med Kajana förbandet i augusti 1788 antecknas dess styrka till 307 man, sålunda ungefär en

svag bataljon. Här har vi den första beröringspunkten med den ryska uppgiften. Om antalet mannar var 307 eller 314 kan ju bero på tidpunkten när räkningen utfördes.

Men namnet, friherre *Kartell* eller *Cartell*, huru förhåller det sig härmed? Såväl K. A. Castren som K. E. Linden, vilka vardera studerat dessa frikårens verksamhet, nämna att såsom chef för Kajana lantkompani, senare kallat Kajana bataljon fungerade majoren, friherre K. K. de *Carnall*. Det kan väl anses rätt förstäligen om under de enligt vår uppfattning på exakthet, rätt primitiva förhållanden som ännu rådde i slutet på 1700-talet, det fransk-svenska namnet *Carnall* via finsk allmoges och ryska soldater på sin vandring från Karelens ödemarker av 1788 till St. Petersburgs museer år 1850 skulle förändrats till *Cartell*. Även en förväxling av krigens åren 1788—1790 och 1808—1809 är förstäligen. Men varifrån kommer fanornas huvudmotiv det St. Georgskors liknande emblemet? Något sådant finnes ej i Kajana vapen ej heller i det Carnallska vapnet där dock en stjärna förekommer, som möjligen kunde tänkas såsom förebild (bild 2).

Carnalls förman var emellertid landshövdning S. V. *Carpelan* som 15.11.1788 blev utnämnd till brigadchef i Karelens. *Carpelan* var därtill gift med Carnalls syster *Henrika Johanna*. Brigadchefen och majoren var sålunda svågrar, men ej nog härmed.

Dessa frikårer synes för bröderna *Carpelan* varit en hjärtesak, de sparade ingen möda för att få dem till stånd. Deras ansträngningar blevo även av konungen belönade genom att vardera bröderna med anledning av denna verksamhet upphöjdes till friherrligt stånd. Den vapensköld som härvid antogs framgår av vidstående bild 3.

Även här återkommer en gul stjärna på blått botten, dock icke ett kors som på fanan.

Men låt oss ett ögonblick se på vapenbilden. Själva vapnet är detsamma som förr, d. v. s. det gamla adliga vapnet, men i stället för det omgivande hjälmtäcket står här två sköldhållare utformade dels såsom en uniformerad soldat, dels såsom en beväpnad bonde. Vi återkomma senare till denna bild och gå nu tillbaka till fanans symbol Georgskorset.

Granskar man bröderna Carpelans förfäder stannar man vid deras farsfarsfar *Lars Carpelan* 1608–1655. Han var gift med *Anna Larsdotter Stjernkors* vars bror *Johan S.* var den sista manliga av sin ätt. I det Stjernkorska vapnet (bild 4) finna vi ett kors identiskt med det, som förekommer på fanan. Det kan väl icke anses helt utslutet, att Carpelan vid val av dekor för en fana till ett honom närstående

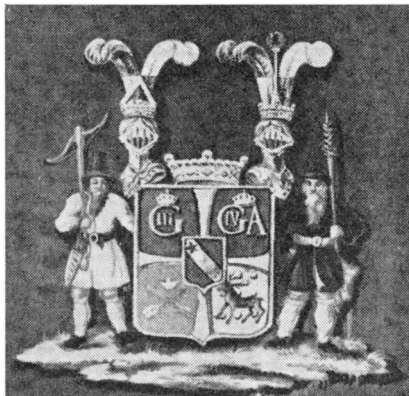
4. Vapen för ätten Stjernkors. Efter *Svea Rikes Ridderskaps och Adels Vapenbok*. Stockholm 1830.

truppförband velat återuppliva ett gammalt släktemblem.

Skulle man anta, att bild 1 återger tvenne av Kajana bataljons fanor, kan vi sannolikt med ännu större skäl anta, att bild 3 ger oss en uppfattning om bataljonens uniform. Soldaten till vänster bär — enligt skrafferingsbeteckningen — en grå päls huvudbonad med konungens namnchiffer i spegelmonogram, en grå rock och d:o byxor — synbarligen vadmal som i den övriga finska armén, blåa rockuppslag och uppveck samt svarta skodon, bälte och rem. Färgerna äro fullt traditionella, men snittet är i en del detaljer något avvikande från praxis. Huvudbonaden liknar emellertid den av sälskinn som år 1770 infördes för Savolax jägare. Rockuppslagen och rockuppsvecken lika åter dem som visserligen officiellt infördes först 1798, men redan tidigare synes varit i bruk. Rocken är däremot längre än den vid tidpunkten gällande, som ju till följd att den blott gick

3. Vapen för friherrliga ätten Carpelan. Efter *Svea Rikes Ridderskaps och Adels Vapenbok*. Stockholm 1830.

5. Vapen för friherrliga ätten af Nordin. Efter S. Svärdröm: *Armfelts daladräkt och Gustaf III:s dalauniform. Livrustkammaren Vol. V: 1–12. Stockholm 1952.*

till midjan senare konstaterades vara synnerligen oförmånlig som vinterplagg. Även byxorna äro längre än vid de ordinära trupperna men också detta är mera än väl motiverat av det lokala klimatet långt uppe i Norra Finland. Bedömer man klädseln ur ändamålsenlig synpunkt förefaller uniformen väl motiverad, utgörande ett mellanting mellan modellerna av år 1778 och år 1798.

Ett visst stöd för att sköldhållarna faktiskt hänsyftar på Carpelanarnas verksamhet vid upprättandet av ovanberörda frikårer finna vi i ett annat, rätt analogt fall från samtida Sverige. Där uppsattes nämligen i Dalarna år 1788 närmast till följd av G. M. Arm-

felts och landshövdingen J. M. af Nordins verksamhet rätt betydande frikårer. Som erkänsla för sina förtjänster i samband med dessa blev Nordin först adlad år 1788 och senare såsom landshövdingarna Carpelan upphöjd i friherrligt stånd, även om det sistnämnda först skedde år 1800. Bilden 5 återger friherre af Nordins vapensköld. Här återkommer igen hänsyftning på frikårerne, i detta fall tvenne beväpnade allmogemän klädda i tidens daladräkt. Dessa figurer hava sitt särskilda intresse även för Finland. Enligt G. Bergenstråhle »fördes (dessa kårer) till Finland och deltog där under samme Armfelt i affären den 19 augusti vid Svartbäckssudde samt Älgön». Svartbäck är beläget i Ingå socken, Älgön eller Älgsjö, som det numera kallas, ligger åter ett par kilometer söder om föregående ute i Barösunds skärgård.

Slutligen må ännu en omständighet framhållas. Såsom hjälmprydnad å Carnalls vapensköld förekommer tvenne fanor, av vilka enligt skrafferingsbeteckningen den ena är blå, den andra gul, sålunda samma färger som å de ovan behandlade fanorna.

Med det som ovan anförts har den ryska uppgiften om fanornas ursprung självfallet icke bevisats, men sannolikheten för att bilderna fört oss ett steg närmare lösningen för Kajana lantkompanis fanor och uniformer synes icke uteslutet.

[DA] Dette materiale er beskyttet af ophavsret. Det kan downloades, lagres og udskrives til personlig brug og til ikke-kommerciel brug i forbindelse med undervisning og forskning. Bearbejdning, tilgængeliggørelse samt fremstilling af kopier er ellers kun tilladt i det omfang, der følger af lov eller aftale.

[NO] Dette materialet er beskyttet av opphavsrett. Det kan lastes ned, lagres og skrives ut for personlig bruk og for ikke-kommerseil bruk i forbindelse med undervisning og forskning. Bearbeidning, tilgjengeliggjøring og fremstilling av kopier er ellers bare tillatt i den grad som følger av lov eller avtale.

[SV] Detta material är skyddat av upphovsrätt. Det får laddas ned, sparas och skrivas ut för enskilt bruk samt för icke-kommerseilt bruk i samband med undervisning och forskning. Bearbetning, tillgängliggörande samt framställning av kopior är i övrigt bara tillåtet i den utsträckning som följer av lag eller avtal.

[EN] This material is protected by copyright. It may be downloaded, saved and printed for personal use and for non-commercial use in connection with teaching and research. Altering, making it available or producing copies is otherwise only permitted to the extent that follows from law or contract.

Bergensfarerne og Islands ældste Våben

Af *Sven Tito Achen*

I DEN sydsjællandske købstad *Næstved* var man i 1870'erne ved at grave grunden til et hus i Brogade nr. 5, og under dette arbejde fandt man en terrakotta-plade, ca. 51 × 51 cm, med et våbenrelief på. Ejeren lod pladen mure ind i en bagbygning til det nye hus, og her sad den ret upåagtet i næsten hundrede år.

En overgang var ejendommen blevet anvendt som kaserne, og da Gardehusar-regimentet, i anledning af sit 200 års jubilæum i 1962, forberedte en regimentshistorie, blev man gjort opmærksom på relieffet, som formodedes at være af militær art. På Tøjhusmuseet i København så konservator *Aage Wulff* et fotografi af pladen og lod det gå videre til Heraldisk Tidskrift, som kunne oplyse, at pladens våben tilhørte den gren af det gamle nordtyske Hansaforbund, som kaldtes »Bergensfarerne« (se figur 1).

Reliefpladen i Næstved

Allerede før dette havde afdøde konservator *Peter Linde*, Nationalmuseet, og lederen af Næstved Museum, lektor *F. Michelsen*, dog været opmærksom på pladens eksistens. De oplysninger om dens oprindelse og historie som bringes her, skyldes lektor Michelsen. Pladen befinder sig nu i hans varetægt, idet ejerne af huset, i hvis mur relieffet sad, besluttede at overlade pladen til Næstved Museum.

Lektor Michelsen har, efter konservator Lindes antydning, fundet frem til, at relieffet er modelleret hos den lübske kunstner *Statius von Düren*, hvis terrakotta-værksted spillede en

rolle i anden halvdel af 1500-tallet. Pladen er fremstillet som aftryk af en negativ lerform. Ved hjælp af en sådan kunne man støbe mange plader, og der kendes fra vor tid i hvert fald tre andre eksemplarer af »Næstved-pladen«, to i Lübeck og et i Hamburg (købt fra Lübeck).

Hvor mange eksemplarer af pladen som i sin tid er fremstillet, vides ikke. De har utvivlsomt først og fremmest været beregnet for ydre udsmykning af det hus, som Bergensfarer-kompagniet overtog i Lübeck o. 1557. Bygningen eksisterer ikke mere, men i en afhandling af *John Eimers*, »Die Werkstatt des Statius von Düren« (se litteraturlisten, bagest) findes en rekonstruktionstegning af den.

Dette er hvad vi ved. Ikke så lidt, men som det i reglen går, er der end-

1. Reliefpladen fra Næstved med Bergensfarer-våbenet. Terrakotta, oprindelig rød, nu grå; ca. 51 × 51 cm. Fremstillet i 1550'erne, omkring 320 år senere fundet i jorden i Næstved. Nu i Næstved Museum.

2. De lübske Bergensfareres våben i et segl fra 1415. Dette er det ældste kendte eksempel, ikke blot på deres våben, men overhovedet på stokfiskens optræden i heraldikken. Efter Thiset.

nu mere vi ikke ved. Vi ved ikke, om pladen i Næstved nogen sinde har siddet i Bergensfarernes hus i Lübeck, eller i en af deres bygninger andetsteds, eller om den måske stammer direkte fra Statius von Dürens værksted. Der har været hanseatiske »liggere« i Næstved, men noget kontor synes Bergensfarerne, eller Hansaen overhovedet, ikke at have haft dér. Vi ved intet om hvorledes, eller hvorfor, pladen er kommet til Næstved. Og udover at det må være sket mellem 1550'erne og 1870'erne, ved vi heller ikke noget om hvornår.

Bergensfarer-våbenet

De lübske Bergensfareres våben, sådan som det ses på Næstved-pladen, var: lodret delt, 1. felt en kronet stokfisk (tørfisk), 2. felt en halv dobbeltørn fast på delingen. Somme tider sad ørnen i 1. felt. Farverne kendes andetsteds fra: sølv fisk og guld krone i

rødt, sort ørn i guld. Stokfiskene gives snart fra siden, blot opskåret og rensset (figur 1), snart flækket og åbnet (figur 3).

Det er almindeligt antaget, at den kronede stokfisk i 1. felt var Islands våben, ørnen i 2. felt halvdelen af Lübecks. De varer som købmændene fra Lübeck hentede i Bergen, kom i vid udstrækning fra Island, og det var derfor naturligt — mener man — at det kompagni som formidlede handelen, forenede disse to staters våbener i ét.

Hvad ørnen angår, er denne forklaring sikkert rigtig. Ganske vist er Lübecks våben ikke en sort ørn i guld — det er det Tyske Riges våben — men en sådan ørn med et brystskjold, vandret delt af sølv og rødt. At ørnen i det sammensatte våben alligevel, også uden denne detalje, skal opfattes som Lübecks, kan sluttes af det våben, som de hamburgske Bergensfarere førte: en kronet stokfisk på ganske samme måde, kombineret med Hamburgs halverede byvåben.

Hvad stokfisken angår, må man derimod have lov til at tvivle på denne forklaring.

For det første: Hvorfor skulle et tysk kompagni, med »endestation« i og navn efter Bergen, føre Islands våbenmærke i sit skjold? Hanseaterne sejlede vistnok kun undtagelsesvis selv til Island. Og de varer de hentede i Bergen, kom utvivlsomt i mindst lige så høj grad fra Norge og Færøerne som fra Island.

For det andet: Kan et handelskompagni optage en fremmed stats udiferentierede våben i sit eget, blot fordi det køber denne stats varer? I dag kunne noget sådant bestemt ikke få lov til at passere. Bergensfarer-våbenet kendes fra 1415. Var 1400-tallet mindre kritisk over for heraldisk misbrug

3. Træsnit foran i Holar-salmebogen fra 1589, det ældste kendte eksempel på stokfiskens som våben for Island, brugt på Island.

end 1900-tallet? Naturligvis ikke. De store retssager og de berømte domme om uretmæssig brug af andens våben fandt jo netop sted i 1300- og 1400-tallet.

Islands stokfisk

Vi ved, at stokfiskens tidligere var Islands våben, dvs. at den var det indtil 1903 (da den afløstes af en falk), men fra hvornår? Det er det springende punkt.

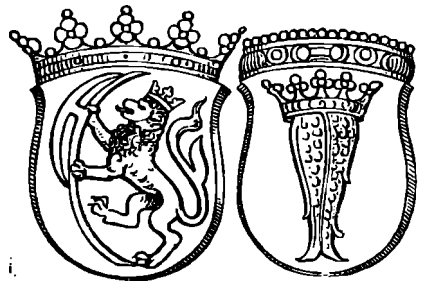
Det ældste eksempel på officiel, uimodsigelig brug af den kronede stokfisk som Islands våben, er et træsnit bag på titelbladet til *Ein ny Psalma Bok*, den såkaldte »Holar-salmebog»,

trykt 1589. Som for at undgå enhver tvivl er våbenet betegnet »Islands mærke«, *Insignia Islandiæ* (se figur 3). Stokfiskens sidder også i Islands ældste bevarede landssegl, fra 1593. Et tidligere landssegl, som Christian 3. lod skære i 1550, er ikke bevaret, aftryk tilsyneladende heller ikke, og dets eventuelle våbenmærke kendes ikke.

Det ældste uofficielle eksempel på stokfiskens som Islands våben figurerer på den svenske kirkemand Olaus Magnus' »Carta Marina«, fra 1539 (se figur 4).

Den ældste forekomst af Bergensfarer-våbenet med stokfiskens i 1. felt er imidlertid som nævnt fra 1415, altså ca. 125 år ældre end Olaus Magnus, og ca. 175 år ældre end Holar-salmebogen. Hvoraf slutter man, at stokfiskens var Islands våben allerede i 1415?

Det gør man på grundlag af en tegning i en islandsk skindbog fra o. 1360 (se figur 5). I denne tegning så Anders Thiset (og med ham bl. a. Halldór Hermannsson, Grandjean, og Astrid Friis) beviset for, at Island på dette tidspunkt førte en stokfisk som sit våben. Thiset mener, at tegningen er »den ældste kendte fremstilling af vå-

4. Islands våben på Olaus Magnus' Nordens-kort, trykt i Venezia 1539. Det er anbragt på kortet af Island, side om side med det norske våben. Efter Halldór Hermannsson.

benmærket«, og »et talende vidnesbyrd om, at dette mærke er opstået på Island selv«.

Er dette ikke alt for omfattende en konklusion at drage? Det kan ikke afgøres, om tegningen er af samme hånd som teksten, men den har i alle fald intet at gøre med tekstens indhold, som nemlig er en række regler for gudstjenesten. Det er altså en ren tilfældighed, at fisken er tegnet netop her. Men hvorfor i alverden skulle en islænding ikke kunne falde på at tegne en stokfisk uden at have en heraldisk tilskyndelse dertil?

Hvad er der størst chance for, at en anonym person tilfældigvis giver sig til at tegne i margenen på et dokument om noget helt andet: landets våben eller landets almindeligste produkt, fødemiddel og handelsvare? Hvis

f. eks. en nordmand havde tegnet en løve som holdt en økse, kunne man med rette have draget den konklusion, at det næppe var efter naturen, han havde tegnet den. Men en islænding som tegner en stokfisk, et af de almindeligste syn inde eller ude i hele Island, behøver det nogen forklaring? Hvad tegner danske børn: tre blå løver eller øfgrise? Og hvis denne specielle stokfisk var ment som landets våben, ville tegneren næppe have udeladt kronen og da slet ikke skjoldet!

Den betydning, man har tillagt denne ganske uheraldiske tegning, skyldes udelukkende, at stokfisken ca. 200 år efter var Islands våben. Hvis Islands senere våben var blevet f. eks. en islandsk hest, ville ingen så meget som et øjeblik have studset over tegningen.

Bergensfarerne først?

Når *Bergensfarernes* stokfisk altså er dokumenteret mindst 125–175 år før Islands stokfisk, kunne det så ikke tænkes, at sammenhængen var lige omvendt, og at altså Island havde sit våben fra Bergensfarerne, ikke Bergensfarerne deres 1. felt fra Island?

I sin artikel fra 1914 var Thiset inde på denne tanke. Det »lå ikke sjernt at formode«, skrev han, »at selve Islands våben skyldtes (*Bergensfarerne*) og . . . var blevet øen pånødt udefra, fra Lübeck eller fra Bergen«. Han forkastede denne teori på grund af tegningen fra o. 1360, men hvis denne tegning alligevel ikke kan opfattes som *heraldisk*, kommer der igen liv i teorien. Sagen kunne i så fald hænge således sammen:

I det våben Bergensfarerne gjorde sig, kombinerede de deres hjemby's våbenmærke, ørnen, med en ganske nøgttern afbildning af den vigtigste af de varer, som de kom til Bergen for,

5. Tegning i kanten af et islandsk skindmanuskript fra o. 1360. Dokumentets tekst indeholder regler for gudstjenesten.

Kungl. Biblioteket, Stockholm.

nemlig stokfisken. De satte en krone over fisken for at tilkendegive deres kgl. handelsprivilegium, grundlaget for hele deres tilstedeværelse i Bergen. Intet kunne være naturligere end denne kombination. Den var et skilt, der fortalte *hvorfra* de kom og *hvad* de handlede med.

En parallel findes i det berømte *Hudson's Bay Company*, som Charles 2. af England i 1670 gav eneret på pelshandelen i Canada via Hudson Bugten. Dette kompagnis våben er: *i sølv felt et rødt kors mellem fire sorte bævere*. Altså *hjemlandets* St. Georgskors, og bæverne som udtryk for den *vare*, skindene, det hele drejede sig om.

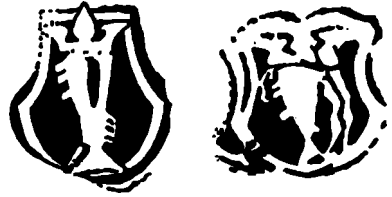
I gennem 100 år eller mere var høj og lav i hele Nordeuropa ved tusinde lejligheder vidne til, at lübske skibe lossede deres last af islandsk fisk. Man vidste, at ørnen i købmændenes våben repræsenterede Lübeck; det var en nærliggende tanke, at den kronede stokfisk måtte repræsentere Island. Sådan kan Olaus Magnus have ræsonneret, medens han redigerede sit kort i 1539, og da først kortet forelå, kan det have støttet en udbredt misforståelse, og dermed medvirket til at stokfisken *blev* Islands våben.

Det lyder ret plausibelt. Alligevel er denne forklaring ikke helt tilfredsstillende.

En ny teori

Det viser sig nemlig, at stokfisken slet ikke er så enestående et våbenmærke, som man vistnok i almindelighed tror.

Den kronede stokfisk, uden ørn, er for det første brugt som »byvåben« for den tyske bydel i *Bergen*, den såkaldte »Brygge«. Dette er påvist af den norske museumsdirektør *Thor B. Kielland* (se litteraturlisten).

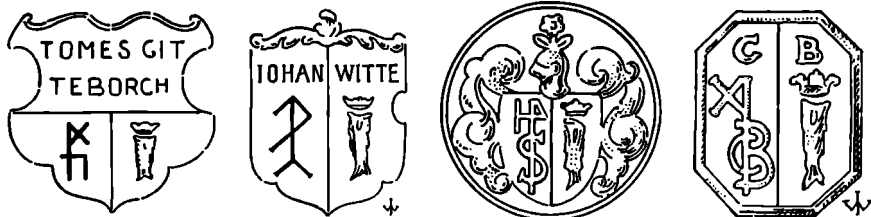
6. To eksempler på den bergenske Brygges »stadstegn« til påbudt mærkning af sølvtøj, vistnok indført 1537. Stærkt forstørret. Efter Kielland.

I slutningen af 1400- og begyndelsen af 1500-tallet søgte de norsk-danske konger at indføre tvungen mærkning af norsk sølvtøj, ikke blot med mestermærker, men også med bymærker. Dette gjaldt også de tyske guldsmede, som boede på »Bryggen«. Kielland har undersøgt en række sølvbægre, fremstillet i Bergen i begyndelsen af 1500-tallet, og blandt dem fundet to, som foruden med mestermærker er forsynet med »et stempel som i to variasjoner fremstiller en kronet halv fisk, stempler som i sin form helt har et »stadstegn« karakter« (se figur 6). Han kommer til det resultat, at dette stempel må være et »synderligt stadstegn« for »den stad i staden som »Bryggen« . . . . utgjorde«.

En anden norsk museumsmand, *Johan Koren Wiberg*, har dokumenteret, at den kronede stokfisk indgik i våbener for en lang række *bergenske* og *lübske* familier, bevaret fra 1600-tallet og fremefter, men muligvis ældre (se figur 7).

Og det var ikke kun personer med tilknytning til Hansa-kontoret, som førte stokfisken. Den træffes f. eks. også så fjernt som i *Tromsø*, ført af en norsk embedsmand, oven i købet i udelte skjold (se figur 8).

En stokfisk mellem to kroner sidder i det våben (se figur 9), som den dan-

7. Fire eksempler blandt mange på bergenske borgeres våbener med kronet stokfisk i: Thomas Gilleborch 1627, Johan Witte 1651, Henrik Schrøder 1713 og Christopher Becker 1702. Efter Wiberg.

ske købmand *Joachim Irgens* fik ved sin adling i 1674. I århundredets midte havde han forpagtet handelen på *Færøerne*. Han lånte kongerne store summer, og i 1666 overtog han til gengæld Nordlandenes Fogderi i Norge. I sin bog om slægten Irgens formoder *L. K. Langberg*, at *Joachim Irgens*' »rigdom først skriver sig fra havets skatter, fiskehandelen, som vel var det væsentligste ved forpagtningen av *Færøernes* handel«.

Vi ser altså en veritabel kreds af stokfiske-våbener, grupperet omkring Nordatlanten: Bergensfarer-kompagnierne i Lübeck og Hamburg, Bergen (stadstegn for Bryggen og familievåbener), Tromsø, *Færøerne*, Island. Og dette er jo i høj grad naturligt. Stokfisk har været den dominerende vare langs alle disse kyster, det som alle levede af, direkte eller indirekte, grundlaget for den hele trafik og handel; i Island blev stokfisk i 1420 gjort til landets »møntfod«!

Sådanne yrkesvåben-grupper findes også andre steder. I bjergværks-egne fører talrige familier, institutioner og myndigheder to krydsede hamre eller hakker i deres våben. I vindyrkende områder kan man finde en drueklase i hvertandet våben. Det er heller ikke kun fastland, der skaber våbengrupper. Også havet kan forbinde en kreds af våbener med et fælles præg, f. eks.

Lollands, Bornholms og Vendens lindorme.

Hvem der først satte stokfisk i sit våben: Island, Lübeck, eller folk i Norge, bliver vel aldrig opklaret. Mon ikke *Bergensfarerne*? I alle fald næppe Island. Dels er de sikre vidnesbyrd om den islandske stokfisk, som vi har set, meget senere end den lübske. Dels eksisterede der efter al sandsynlighed *et andet islandsk våben* i forvejen!

Det islandske løvevåben

Wijnbergen-våbenbogen er et fransk håndskrift fra 1200-tallet. Størstedelen af dens 1312 farvelagte våbentegninger gengiver franske, nederlandske og tyske adelige våbener, men dens sidste 56 illustrationer viser datidens kongevåbener: Frankrig, Aragonien, Navarra, Skotland, Danmark, Sverige, Norge, osv., og blandt disse finder man, som nr. 1306, våbenet for »Kongen af Island«, *le Roi dillande* (d'Islande): vandret sribet af sølv og blå med et guld skjoldhoved, herover en rød oprejst løve holdende en økse (fig. 10).

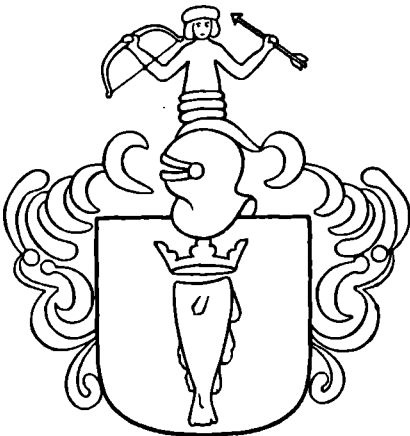
Om man ser bort fra striberne, består dette våben altså af *en rød økse-bærende løve i guld felt*, nøjagtigt det modsatte af den norske konges våben: *en guld økse-bærende løve i rødt felt*. Og striberne kan have haft deres funk-

tion: uden dem ville man ikke kunne se forskel på farveløse gengivelser af de to våbener, f. eks. i segl.

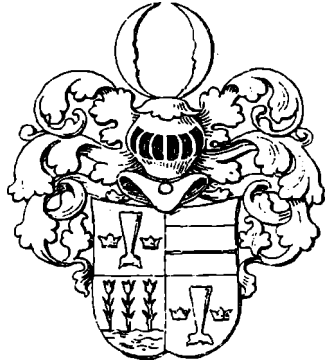
I løbet af 1260'erne havde de hidtil uafhængige islændinge anerkendt den norske konges overherredømme over deres ø. Den del af Wijnbergen-våbenbogen hvori Islands våben sidder, er udført mellem 1270 og 1285. Indtil 1280 havde det norske kongevåben bestået af løven alene, uden økse; først i dette år satte Kong Erik Præstehader øksen, Olav den Helliges mærke, ind i våbenet. Det våben for »Kongen af Norge« som er gengivet i Wijnbergen er dette, nye våben.

Det islandske kongevåben som det ser ud i Wijnbergen-våbenbogen, kan næppe opfattes som andet end en afledning af det norske kongevåben; meget nærliggende, da Kongen af Norge og Kongen af Island var én og samme person. Og våbenet må være dannet mellem 1280 og 1285. Uden øksen kan Kongen af Island teoretisk have ført våbenet, allerede fra 1260'erne.

Det store spørgsmål er naturligvis, om dette våben faktisk har været brugt

8. Våben for sorenskriver Søren Pedersen Bogøe i Tromsø 1699. Han var født 1657. Efter Krag: »Norsk heraldisk Mønstring».

9. Våben for Joachim Irgens, adlet 1674 med navnet von Westervig. Stokfisk og kroner er af guld i rødt felt. Den i 1824 adlede familie von Irgens-Bergh mente, vistnok med urette, at nedstamme fra ham og optog ovenstående våben i deres våbens 1. felt. Efter Storck: »Dansk Våbenbog», 1910.

af den islandske konge, eller om det blot er resultatet af den middelalderlige våbenbogs-forfatters fantasi. Ifølge våbenbogens udgivere fremgår det af håndskriftets karakter, at dets forfatter har rejst meget, og i vid udstrækning må have kopieret de adelige våbener på deres hjemegn, men for kongevåbenernes vedkommende kan det næppe forholde sig således. Blandt disse er der endda flere våbener for de fiktive monarker, som tidens heraldik yndede, f. eks. »Kongen af Babylonien« og »Kongen af Afrika«.

Har det islandske løve-våben været brugt på Island? Og i så fald: hvor langt op i tiden? Det er spørgsmål, som det nok var værd at få besvaret.

Resumé

Stokfisken findes fra 1400-, 1500- og 1600-tallet brugt som mærke i en række våbener, der alle har tilknytning til den del af Nordatlanten, hvor stokfisken var en dominerende vare. Hvem

10. »Kongen af Island» efter Wijnbergen-våbenbogen, udført o. 1280–85. Bortset fra tværdelingerne er dette våben eksakt som det norske, blot med modsatte farver. Hertil findes en for-

bløffende parallel: Da islændingene over 600 år senere dannede sig deres flag, blev det eksakt som det norske, blot med modsatte farver!

der først har taget den som sit våbenmærke, kan næppe fastslås med sikkerhed, men hvad utvetydig heraldisk brug angår, er det ældste kendte eksempel i alle fald de lübske Bergensfareres segl fra 1415. Våbenet heri er ca. 125 år ældre end det næstældste, nemlig det stokfiske-våben som 1539 tillægges Island (og som fra 1589 med sikkerhed vides at være øens våben).

Om Islands stokfisk er inspireret af Bergensfarernes eller uafhængig af denne, vides ikke, men nogle af de øvrige stokfiskevåbener er utvivlsomt afledet af Bergensfarer-våbenet.

Andre heraldikere har ment, at Islands stokfisk var den første, og at Bergensfarernes våben er en afledning af Islands. Denne opfattelse bygger på en tegning fra o. 1360. Efter min mening er denne tegning ikke-heraldisk, tilfældig, og beviser intet i den retning. Teorien om stokfisken som Islands våben på dette tidspunkt under-

graves yderligere derved, at der synes at have eksisteret et tidligere islandsk våben, med en løve, kendt fra o. 1280–85, altså bare 80 år før.

Litteratur

- John Eimers: Die Werkstatt des Statius von Düren, p. 133–277 i »Nordelbingen« 3. Band, Flensburg 1924.
- Anders Thiset: Våbenmærkerne for Island, Færøerne og kolonierne, p. 177–94 i »Arbøger for Nordisk Oldkyndighed« 3. række 4. bind, 1914.
- Diplomatarium Islandicum 3. bind 1269–1415, p. 150–54, København 1896.
- Halldór Hermannsson: Skjaldmerki Islands, p. 157–75 i »Eimreiðin« 22. årgang, København 1916.
- Poul Bredo Grandjean: Islands stokfisk, p. 148–50 i »Det danske Rigsvåben«, 1926.
- Astrid Friis: Stokfisken og Rundetårn, Politikens kronik 12. juni 1961.
- Thor B. Kielland: Den kronede tørrfisk, p. 1–8 i »Gullsmedkunst« nr. 11, Norge 1934.
- Johan Koren Wiberg: Bomerker og Innflyttere vedkommende Kontoret i Bergen, p. 21 ff., Bergen 1935.
- Hans Krag: Norsk heraldisk Mønstring fra Fredrik IV's Regjeringstid 1699–1730, bind I p. 69, Ålo 1942–55.
- I. K. Langberg: Oplysninger om Slegten Irgens fra Røros, p. 163 ff., Oslo 1927.
- Paul Adam-Even & Léon Jéquier: Un armorial français du XIIIe siècle, l'Armorial Wijnbergen (særlig af Archives Héraldiques Suisses), p. 76, Lausanne 1951–54.

[DA] Dette materiale er beskyttet af ophavsret. Det kan downloades, lagres og udskrives til personlig brug og til ikke-kommerciel brug i forbindelse med undervisning og forskning. Bearbejdning, tilgængeliggørelse samt fremstilling af kopier er ellers kun tilladt i det omfang, der følger af lov eller aftale.

[NO] Dette materialet er beskyttet av opphavsrett. Det kan lastes ned, lagres og skrives ut for personlig bruk og for ikke-kommerseil bruk i forbindelse med undervisning og forskning. Bearbeidning, tilgjengeliggjøring og fremstilling av kopier er ellers bare tillatt i den grad som følger av lov eller avtale.

[SV] Detta material är skyddat av upphovsrätt. Det får laddas ned, sparas och skrivas ut för enskilt bruk samt för icke-kommerseilt bruk i samband med undervisning och forskning. Bearbetning, tillgängliggörande samt framställning av kopior är i övrigt bara tillåtet i den utsträckning som följer av lag eller avtal.

[EN] This material is protected by copyright. It may be downloaded, saved and printed for personal use and for non-commercial use in connection with teaching and research. Altering, making it available or producing copies is otherwise only permitted to the extent that follows from law or contract.

Den halve frisiske Ørn

Av Hans Krag

DET FINNES i Norge og ellers i Norden en del eldre våbener med delte skjold som peker hen på det tyske rike som sitt ophavsland, fortrinnsvis dettes nordlige del, Nederland inkludert.

Om nyere våbener med delte eller kvadrerte skjold gjelder som en regel, at skjoldenes felter er blitt til på samme tid. Og meningen har åpenbart vært, at hvert felt i mer eller mindre klare, mer eller mindre ekte symboler skal representere et kapittel av en lengere historie om våbenets første bærer. Dette er en nyere tids mer litterært pregede heraldik.

I de eldre sammensatte våbener, eller de våbener som har fortsatt en eldre tradisjon, har hvert felt derimot sin selvstendige historie, og feltenes forening i et skjold er også uttrykk for noget vesentlig, representerer en bestemt historisk begivenhet eller angir et bestående forhold av betydning. Dette gjelder også hvor et felt har fått tilføyet et skjoldhode eller en kanton, eller på annen måte er blitt differensiert.

Anvendte symboler er i denne eldre heraldik som regel ikke av individuell, men av almen og entydig karakter, om vi ser bort fra «talende» våbener, hvis symbolsprog for øvrig også har et alment preg.

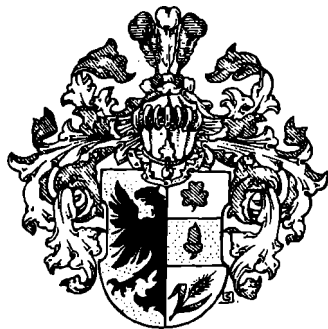
Hvad man altså bør holde sig for øie, når man står overfor en eldre tids sammensatte våbener, er at hvert felt har sin historie og deres forening sin.

I sin artikkel «Medeltida Vapengrupper» i Heraldisk Tidsskrift nr. 3 omtaler Jan Raneke betydningen av en

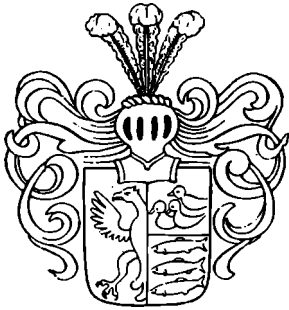
del kombinerte eller differensierte våbener i Tyskland, Frankrike og England. Han nevner også forekomsten av den tyske keiserørn som et felles hærtegn, og peker på hvordan ørnen, mer eller mindre endret, er blitt optatt i individuelle våbener for å betegne vassalforhold.

Den tyske keiserørn, sort, med ett eller to hoder, i gullfelt, vil også kunne finnes i tyske våbener, delt eller halvert, for å betegne riksumiddelbarhet, *rikstilhørighet* mer i sin almindelighet, eller av andre grunner, som nu ikke er klare. Dette gjelder således våbener med den såkalte frisiske ørn.

En rekke frisiske våbener har delt skjold og i 1. felt en halv ørn fast på delingen, feltet gull, ørnen sort. Karakteristisk for disse våbener er at hjelmmerket følger skjoldets 2. felt, likeså hjelmkleddets tinkturer.

1. Den halve frisiske ørn, sort i gullfelt, efter Steenkamps håndbok «Heraldiek». Ørnen forekommer i nogen hundre frisiske våbener. Vanlige merker er også kløverblad, ekenøtter og kornaks. Våbenet er komponert som eksempel.

2. Mogens Friis, foged i Stjør- og Værdal, førte den halve frisiske ørn. Våbenet efter «Norsk Heraldisk Mønstring».

I håndboken «Heraldiek in kunst-historischen en aesthetischen zin» av J. C. P. W. A. Steenkamp (Allert de Lange, Amsterdam 1948) har forfatteren ofret et lite kapittel på frisiske våbener med en særlig omtale av den frisiske ørn (se figur 1). At denne kan føres tilbake til en forlening til friserne fra Karl den store, er et gammelt sagn, som ikke lenger finner tiltro. En påstand om at Karl V gav friserne retten til å føre ørnen, er heller ikke bevist. Steenkamp opplyser om at den halve ørn finnes i omtrent halvparten av det ganske store antall frisiske våbener. Foruten Vestfrisland regner han her kanskje med Groningen. Han gjør oppmerksom på, at den halve ørn er enda hyppigere forekommende i det tyske Ostfrisland og i Groningen, enn i Vestfrisland. For øvrig henvises til Steenkamps rikholdige litteraturfortegnelse, som omfatter både trykte verker og manuskripter.

I tidsskriftet «Ostfriesland» 4. hefte, 1954 (Rautenberg & Möckel, Leer), finnes en artikkel av Hinrich Koch om «Der Halbadler im ostfriesischen Familienwappen». Koch omtaler forskjellige formodninger, som har vært fremsatt om ørnens tilblivelseshistorie, men

ender med å slutte sig til den opfatning, som har vært uttalt fra nederlandsk hold, at det her dreier sig om et «streekwapen», et våben egent for en bestemt landstrekning hvori den halve ørn spiller en lignende rolle, som andre, tilsvarende merker i andre landområder. Dermed kan Koch neppe ha hatt til hensikt å trekke i tvil antagelsen om at den halve frisiske ørn kan føres tilbake til keiserørnen. Betegnelsen «streekwapen» kan da kanskje være en terminologisk vinning, men bidrar ikke til å kaste lys over merkets historie.

Koch mener for øvrig at den halve ørn først i det 16. og 17. århundre blev innført til Ostfrisland fra Vestfrisland, og anfører grunner herfor. Han peker også på det faktum, at slekter, som først i senere tid er innvandret til Ostfrisland fra andre deler av Tyskland, har optatt den halve ørn i sine våbener.

Mens den sorte ørn på gullfelt (også delt eller halveret) som tysk rikssymbol ihvertfall oprindelig måtte nyde en lignende beskyttelse i det tyske rike som de respektive kongevåbener nød i andre land, så utstrakte denne beskyttelse sig ikke til utenfor rikets grenser. På den annen side er det sannsynlig, at den tyske ørn i middelalderen vilde bli respektert innen alle land i kristenheten, slik at en uhjemlet antagelse av en sort ørn i gullfelt neppe vilde forekomme.

Ørnevåbener med andre tinkturer må betraktes for sig. Når den halve ørn, men med usikre tinkturer, finnes i forskjellige norske middelaldervåbener, åpner dette for flere spørsmål. Forutsatt at tinkturene ikke er gull og sort, finner vi på den annen side ikke i Norge forhold svarende til de tyske som kunde forklare slike våbeners oppståen på norsk jord. De vil derfor bare

undtagelsesvis kunne tenkes å være av norsk herkomst, men snarere å være bragt inn i landet av innvandrere. Mindre sannsynlig er det, at de skulde være dannet ved slavisk efterligning av tyske forbilleder.

Fra Danmark kjennes nogen få våbener fra middelalderen og nyere tid med en halv ørn, men ingen av dem sort på gull. Herfra er undtatt den dansk-norske slekt *Scheels* våben, som er delt, 1. felt gull med en halv sort kronet og gullbevebnet ørn fast på delingen. Dette våben blev først optatt av slekten i midten av 1700-tallet. Den nulevende slekts felles stamfar, general-løitnant *Hans Heinrich Scheel* († 1738), førte et annet våben. Da dette vites ført tidligere av en tysk slekt *Scheel*, taler sannsynligheten for, at også våbenet med den halve ørn er hentet fra Tyskland.

Bare i et enkelt tilfelle kan vi med tilnærmelsesvis sikkerhet påvise forekomsten av den frisiske ørn i Norge, og dette da fordi det førtes av en mann av navnet *Friis*. *Mogens Friis*, foged over Stjør- og Værdal fogderi 1720—1728, førte et delt skjold, i 1. felt en halv ørn fast på delingen, 2. felt tverdelte med tre fugler i øverste og tre fisk i nederste felt; på hjelmen tre strudsefjer. Tinkturene kjennes vel ikke, men dette spørsmål skulde være løst for det første felts vedkommende (se figur 2).

I sin nevnte håndbok omtaler *Steenkamp* de i frisiske våbener ofte forekommende kløverblad, ekenøtter og kornaks (se figur 1).

Det er i denne forbindelse verd å legge merke til det våben, som blev ført av den dansk-norske slekt *Friis av Landvig*. Det beskrives i adelsleksi-

3. *Friis av Landvigs våben* efter *Storcks våbenbok* og ifølge *adelsleksikonets* beskrivelse. Det avviker fra *Anders Friis' egen opgave*.

konet som «en grøn Egestub med 3 guld Agern og 3 grønne Blade i hvidt», hjelmerket «en grøn Lillie» (se figur 3). Forekomsten av ekenøtter i skjoldet kan kanskje gi en pekepinn med hensyn til slektens hittil ukjente herkomst.

Det kan imidlertid være spørsmål om adelsleksikonets våbenbeskrivelse er helt korrekt. I et tingsvidne, optatt 7. oktober 1717 på Helvig tingsted ved Farsund, beskriver *Anders Friis* sitt eget våben som følger: «Skiolden er hvid, med en graa Egestub, hvor ved sidder en Green med 3 Æggerne paa, naturlig farved; Hielmen fører en grøn Lillie.» Denne beskrivelse avviker fra adelsleksikonets på følgende punkter: Stubben er grå, ikke grønn, ekenøttene er grønne, ikke av gull, og de tre ekeblader mangler.

Så lenge man ikke kan finne en bedre hjemmel for adelsleksikonets opgave, bør man bli stående ved *Anders Friis' beskrivelse* som den formodentlig korrekte.

[DA] Dette materiale er beskyttet af ophavsret. Det kan downloades, lagres og udskrives til personlig brug og til ikke-kommerciel brug i forbindelse med undervisning og forskning. Bearbejdning, tilgængeliggørelse samt fremstilling af kopier er ellers kun tilladt i det omfang, der følger af lov eller aftale.

[NO] Dette materialet er beskyttet av opphavsrett. Det kan lastes ned, lagres og skrives ut for personlig bruk og for ikke-kommerseil bruk i forbindelse med undervisning og forskning. Bearbeidning, tilgjengeliggjøring og fremstilling av kopier er ellers bare tillatt i den grad som følger av lov eller avtale.

[SV] Detta material är skyddat av upphovsrätt. Det får laddas ned, sparas och skrivas ut för enskilt bruk samt för icke-kommerseilt bruk i samband med undervisning och forskning. Bearbetning, tillgängliggörande samt framställning av kopior är i övrigt bara tillåtet i den utsträckning som följer av lag eller avtal.

[EN] This material is protected by copyright. It may be downloaded, saved and printed for personal use and for non-commercial use in connection with teaching and research. Altering, making it available or producing copies is otherwise only permitted to the extent that follows from law or contract.

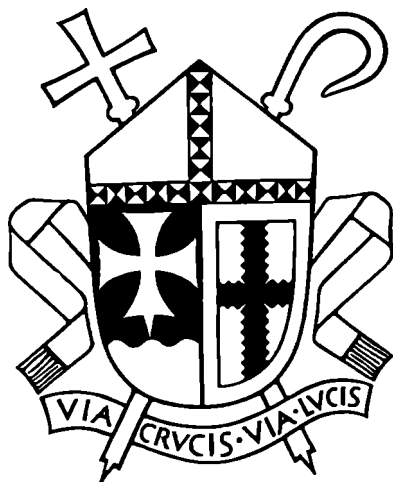
Nya kyrkliga Vapen och Sigill

Av Bengt Olof Kälde

BUKOBA STIFT. Den 30 juli 1961 vigde biskop Bo Giertz upsala-professorn *Bengt Sundkler* till den förste evangeliske biskopen av Bukoba, som valts därtill av den afrikanska synoden i *Nordvästra Tanganyikas Evangeliska Kyrka* eller Hayakyrkan, som den ofta kallas. Denna vigning innebar slutfasen i den svensk-dansk-tyska lutherska missionens utveckling till ett självständigt stift under egen biskop.

Det av dr Sundkler antagna biskopsvapnet (figur 1) blasoneras: *Sköld: kluven av svart, vari en av en vågskura bildad stam av silver och däröver ett mantuanskt kors av guld ner till försett med en spets, och av silver, vari ett medelst sågskuror bildat, svart kors inom en röd bård. Timbrering: mitra, korsstav och kräkla. Valspråk: VIA CRUCIS VIA LUCIS.*

Enligt det vanligaste nordiska bruket kvadrerar en biskop sin sköld med

1. Vapen för biskopen, teol. dr Bengt Sundkler, tecknat av B. O. Kälde 1961.

domkyrkans och sin egen släkts vapen. I detta fall har emellertid skölden *kluvits* på det sätt som de engelska biskoparna brukar, eftersom det inte funnits någon egentlig anledning att vara nordist i en – åtminstone vad heraldiken beträffar – huvudsakligen engelskdominerad miljö.

I främre fältets stiftsvapen syftar vågskuran på Victoriasjön, invid vilken Bukoba är beläget. Korset är hämtat från det anglikanska Uganda-stiftets vapen och hänsyftar på att de första kristna i denna del av det dåvarande Tyska Östafrika döpts av engelska missionärer och konfirmerats av den anglikanske biskopen i Uganda och att de därmed vid återkomsten hem symboliskt kan sägas ha planterat den kristna Kyrkans processionskors i »det svarta Afrikas» jord. Biskop Sundklers personliga vapen är en brisy av den numera utdöda grevliga ätten *Sinclairs* stamvapen.

Timbreringen ansluter till allmänkyrkligt bruk. Mitran har i det här avbildade biskopsvapnet anknutits till den verkliga biskopsmössan, i vilkens dekor ett inhemskt, afrikanskt mönster upptagits. Skölden är försedd med korsstav och kräkla. Men skulle det nu helt autonoma stiftet vid någon framtida kyrko-union tänkas uppgå i en större afrikansk kyrkoenhet, bör korsstaven utgå i det fall den blivande ärkebiskopen inte brukar det *tvåarmade* provinsialkorset utan för som sådant den *enkla* korsstaven..

Stiftsvapnet är upptaget på flera ställen i den nye biskopens utrustning. Främst i hans ring, vilken är så gjord att den även kan tjäna som sigill (fi-

2. Ring med sigill för biskopen av Bukoba.
Bilderna är här spegelvänd.

gur 2). Spetsovalen – den sedan medeltiden brukliga kyrkliga sigillformen – är en symbol för fisken, $\text{IX}\Theta\text{Y}\Sigma$, och är därmed en Kristussymbol. Vapnet brukas bl. a. på brevpapper och i biskopens herdabrev och är vidare broderat på korkåpans bröstklaff och på mitrans nedhängande band, *infulae*. I sigillet för kapitlet förekommer det likaså under bilden av den välsignande Kristus Allhärskaren (figur 3).

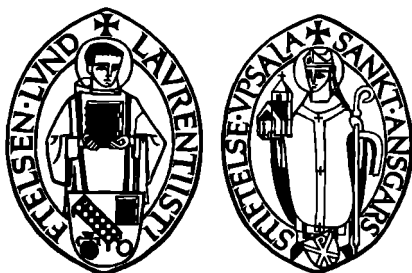
Det skulle glädja ett heraldiskt hjärta om även våra nordiska biskopar

3. Sigill för domkapitlet i Bukoba.

finge en så genomarbetad vapenutrustning, när de går ut att kämpa trons goda kamp.

Laurentiistiftelsen och S:t Ansgars stiftelse. De båda kyrkliga studentstiftelserna vid universiteten i Lund och Upsala har fått nytecknade sigill (figur 4). Laurentiistiftelsen (*Collegium S:ti Laurentii*) i Lund har antagit detta vapen: i fält av guld ett balkvis ställt, svart halster med störtat handtag, åtföljt ovan av en sluten evangeliebok och nedan av en penningpung, båda röda. Det svarta halstret i gulfält är med biskopens tillstånd taget från Lunds domkyrkovapen, vilket i likhet med brisyren syftar på ärkediakonen Laurentius, domkyrkans och studentstiftelsens skyddspatron. Evan-

4. Sigill för Laurentiistiftelsen i Lund och S:t Ansgars stiftelse i Upsala, tecknade av B. O. Kälde 1961.

gelieboken och pungen är uttryck för det fornkylkliga diakonatets båda huvuduppgifter – den liturgiska och den karitativa. Sigillet visar en från skölden uppstigande S:t Lars iförs diakonens skrud, dalmatikan.

Sigillet för S:t Ansgars stiftelse i Upsala visar Nordens apostel med stiftelsens vapen, som blasoneras: i rött fält ett medelst ett andreas kors och ett uppskjutande P bildat kristusmonogram av guld. Tinkturen är hämtade från Upsala ärkestifts medeltida vapen (i rött fält ett kors av guld).

[DA] Dette materiale er beskyttet af ophavsret. Det kan downloades, lagres og udskrives til personlig brug og til ikke-kommerciel brug i forbindelse med undervisning og forskning. Bearbejdning, tilgængeliggørelse samt fremstilling af kopier er ellers kun tilladt i det omfang, der følger af lov eller aftale.

[NO] Dette materialet er beskyttet av opphavsrett. Det kan lastes ned, lagres og skrives ut for personlig bruk og for ikke-kommerseil bruk i forbindelse med undervisning og forskning. Bearbeidning, tilgjengeliggjøring og fremstilling av kopier er ellers bare tillatt i den grad som følger av lov eller avtale.

[SV] Detta material är skyddat av upphovsrätt. Det får laddas ned, sparas och skrivas ut för enskilt bruk samt för icke-kommerseilt bruk i samband med undervisning och forskning. Bearbetning, tillgängliggörande samt framställning av kopior är i övrigt bara tillåtet i den utsträckning som följer av lag eller avtal.

[EN] This material is protected by copyright. It may be downloaded, saved and printed for personal use and for non-commercial use in connection with teaching and research. Altering, making it available or producing copies is otherwise only permitted to the extent that follows from law or contract.

Tre heraldiske Håndskrifter i Roskilde Adelige Jomfrukloster

Af Ingeborg Buhl

DER ER i de senere år efterhånden dukket en del interessante gamle håndskrifter op i Roskilde Klosters arkiv. Til de seneste fund hører tre våbenbøger in folio, som vil være af stor interesse både for genealoger og for heraldikere.

For den enes vedkommende drejer det sig om intet mindre end et værk af den kendte *Fru Anne Krabbe til Stenalt* (1552–1618), en kombineret slægte- og våbenbog med 64 store malede anevåbner plus 12 våbner repræsenterende 6 ejere af Stenalt med deres hustruer.

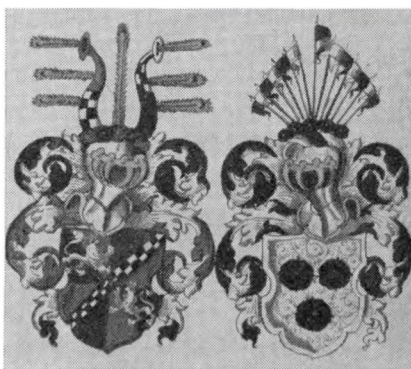
Den anden bog, en diger foliant fra 1600-tallet, rummer over 1000 penne-tegninger af danske, til dels også sven-

ske, våbner, ledsaget af fyldige genealogiske udredninger.

I den tredje bog, som kan dateres til omkring 1660, findes udelukkende kolorerede våbenmalerier, en stort tænkt plan (i alfabetisk orden, ganske som den fornævnte), men afbrudt midt i B-navnene, vel sagtens på grund af autors død.

Anne Krabbes bog

En Anne Krabbe-bog er altid noget af en sensation; for den heraldiske dels vedkommende drejer det sig endda om et intakt værk, hvor både Rigsarkivet og det Kgl. Bibliotek hidtil har måttet nøjes med fragmenter. På begge sider

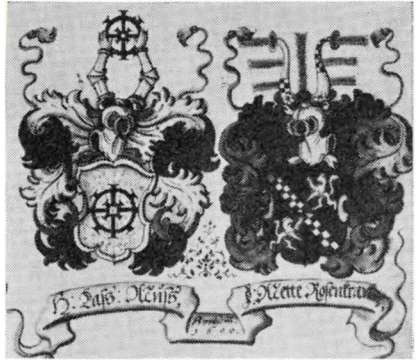
1. Prøver fra Anne Krabbes Våbenbog. Til venstre våbner for Anne Krabbes forældre, rigsråd Erik Thygesen Krabbe til Bustrup (1510–64) og Margrethe Andersdatter Reventlow (1525–1606); hendes hjelmtægn kombinerer de fynske Reventlowers akeleje med den holstenske linjes spejl. Til højre våbner for Anne Krabbes faremor og mormor, Anne Nielsdatter Rosenkrantz til Bjørnholm (død 1550), gift med Thyge Krabbe (1474–1541), og Sidsel Nielsdatter Lange (død 1553), gift med Anders Jacobsen Reventlow til Søbo (død 1535).

af det gamle, smukt ornamenterede læderbind finder vi fruens til Stenalts initialer A.K.S.I.B. (Anne Krabbe salling Jacob Bjørns) og året 1600.

Bindet omfatter tre oprindeligt selvstændige håndskrifter, øjensynligt stammende fra tiden mellem 1596, Jacob Bjørns dødsår, og århundredskiftet: 1) en slægtebog udført med skriverhånd, men med både personlige og andres, langt senere tilføjelser, 2) Jacob Bjørns 32 og hustruens 32 anevåbner, 3) som nævnt, seks Stenalt-ejeres våbner. Som sædvanligt for bøger fra de tider er et stort antal blade revet ud. Alle våbnerne, to på hver side, de største ca. 16 cm høje, er kolorerede og udført med et mesterskab, der er den for sin »ridsekunst« berømte frue værdigt (men som en fotografisk gengivelse ikke valørmæssigt yder retfærdighed), se figur 1. De er så godt som alle forsynet med navneangivelser og tilskrifter af højst forskellig skriftkarakter.

Man opdager dog snart, takket være den ofte optrædende jeg-form, at størsteparten, om ikke alle, må være egenhændige, og at den gode Fru Annes håndskrift har haft en mærkelig kamæleonagtig tilbøjelighed til metamorfoser. I underskrifterne findes alle faser, fra den skønneste kalligrafi, både i fraktur og i antikva, med fantasifulde initialer og snørkler, via en fast skrå skrift, til hendes rent ud gyselige og hartad ulæselige hastværksskrift, sådan som den udtrede med årene. På det kalligrafiske felt opnåede hun med tiden et virkeligt mesterskab.

Hendes heraldiske kunst derimod er allerede fra første færd præget af sikker overlegenhed, ja ofte af næsten beåndet skønhed, ikke mindst i udførelsen af hjelmtegnene. Våbencourtoisie er gennemført de fleste steder, og alle hjelmene er orienterede mod hinan-

2. Fra Anne Krabbes Våbenbog, afsnittet om ejerne af Stenalt. Våbner for den første ejer hr. Laurits Muus (levede endnu 1437) og fru Mette Rosenkrantz (død 1436?).

den. Hjelmene er nøjagtigt ens på de 64 anevåbner, men ændrer karakter i bogens tredje del (Stenalt-ejernes våbner; se figur 2). I denne afdeling er Bjørn-våbnet mere heraldisk korrekt, idet bjørnelabben på blå bund er hvid, ikke som før malet i realistiske farver. Det får stå hen, om også disse sidste billeder er egenhændige. De virker tungere, mere sammentrængt og farverne mere pastost, hvad dog måske kan skyldes den fugt, bladene tydeligvis har været udsat for. De to første våbner i denne del, som ikke har været angrebne, har ikke så lidt lighed med de tilsvarende våbner i første del.

Bogen indeholder tillige afskrifter af de gravskrifter, som spillede så stor en rolle i datidens bevidsthed. Karakteristisk for den alsidigt interesserede frue, som ofte fyldte sine bøger med indskud af anden art, såsom notater om runestene, folkeviser, gamle sagn og lignende, er det, at hun ud for Bille-våbnet, som optræder to gange i Jacob Bjørns anerække, har ladet indfælde et blad med en lang sagnagtig beretning om »Huorlediss det sigiis At de bilder, haffuer Thaged

3. Illustration i Anne Krabbes *Våbenbog* til sagnet om vildmanden som hjalp Bille-slægten og derefter toges som skjoldholder for familiens våben.

denne Vildmand och saatt hannom ved dieris Vabenn.« Den stemmer, med få divergenser, overens med en senere afskrift i Lisbet Bryskes *Slægtebog*, som findes aftrykt i W. Møllerup »*Bille-Ætten*« I side 9 ff, 1888.

»Denne Vildmand« ses afbildet ud for fortællingen i en helsides akvarel (se figur 3); over hans hovede står skrevet »Kuinne Wildmandt«, en noget forbløffende benævnelse for det lådne mandfolk, der støtter sig til et med røde oprevet træ. Forklaringen får man ved tydning af teksten, hvor der fortælles om en lådden dværg, som under en svar tørke rådede en herre-

mand af Bille-slægten til at lade opføre *kværne*. — Selv dengang har man altså haft svært ved at tyde tidens vanskelige skrift, og netop tekstens ord »Kværne Møller« er unægtelig en hård nød at knække.

Den landskabelige omgivelse udgøres af et bjerglandskab med søer og borge, fint og sart henkastet. Skulle Fru Anne virkelig selv have malet dette billede (landskabet vel i så fald efter et forlæg), vil A. Thuras rosende ord i hans »*Gynæceum Daniæ Litterarum*«, 1732, om Anne Krabbes excellente tegnekunst være fuldt berettiget. At billedet er malet bag på en af hendes egne våbenprydede sider, giver det jo en viss autenticitet, selv om dets stil ikke ligger særlig tæt op ad de figurer, vi kender fra hendes såkaldte »*Rimkrønike*« med dens 101 kongebilleder (afbildet i M. Mackeprang »*Kronborgtapeterne*«, 1950). Men med vort kendskab til Fru Annes skriftmetamorfoser er det vanskeligt helt at nægte hende kunstnerretten til akvarellen.

»Höyadelig Stam og Waabenbog»

Denne anden, mere omfattende våbenbog (737 paginerede sider) rummer i nogenlunde alfabetisk orden som omtalt over 1000 pennetegninger med dertil knyttede redegørelser for de forskellige slægter (se figur 4). Ovennævnte titel findes kun på læderbindets rigt forgyldte ryg. Ligesom for Anne Krabbe-bogens vedkommende stammer indholdet fra før indbindingen. Det ses af, at skrift og tegning begge steder går ind i falsen.

Autorskabet til bogen er mere problematisk. Man skal ikke lade sig vildlede af de fire sidste sider, daterede 1653 og 1654, og signerede af selveste »Thalle Ulfstand, Palle Urnis til

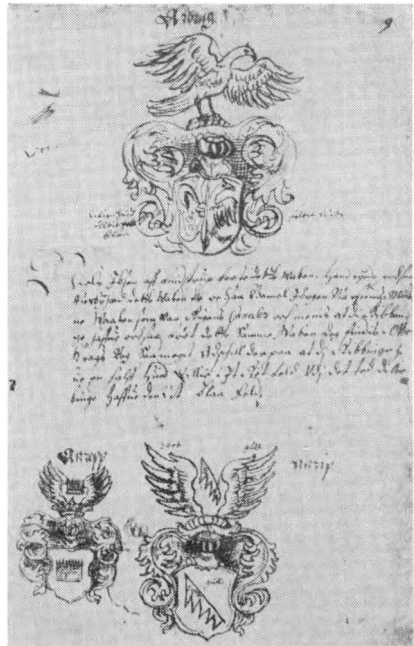
Gjølleboe« (Gyllebo, i Järrestad Herred, Blekinge), hvis slægtetog har gjort hende til et kendt navn inden for genealogernes kreds. Disse fire blade, som omhandler slægterne Krabbe (Østergård-linjen) og Trolle til Trolholm, er tydeligvis indføjede senere, om end også de før indbindingen. I den øvrige del af bogen, som visse steder er ført helt op til 1650'erne (Corfitz Ulfeldt meldes flygtet til Sverige, men endnu ikke domfældt), 1660'erne, ja endog 1665 (Gabriel Marselis er kommet med) genfinder vi ingen steder blandt de mange skriftprøver bogen byder på, Tale Ulfstands karakteristiske og smukke håndskrift, lige så lidt som hendes navn optræder i de relevante slægtsfortegnelser (Ulfstand; moderens slægt: Viffert; og husbondens: Urne). Derimod optræder hendes navn i Anne Krabbe-bogens I. del (slægtbogen).

Man har været ivrig for at få så meget som muligt med, men størsteparten af »stamtavlerne« lider af den håbløse mangel på systematik, der er så karakteristisk for tidens slægtetøger. Det omfattende værk er blevet til gennem et langt tidsrum; i den senere del domineres det, for de fleste partiers vedkommende, af en og samme fine kvindehånd.

Selv om, eller måske netop fordi, meget i denne bog gør indtryk af at være afskrifter efter andre optegnelser af ældre dato, undrer det én, at Anne Krabbe ikke er opført så meget som ét af de steder, hvor hendes egen æt gennemgås. Kun under Bjørnerne nævnes hun og hendes fader, den lærde Erik Krabbe, i forbindelse med hendes lige så lærde ægtefælle. Denne forbigåelse under hendes familje er så meget mere besynderlig, som hun bogen igennem gang på gang påberåbes som en heraldisk autoritet: »F. Ane

Krabbe vil at« våbnet skal være sådan og sådan. Hvis man ikke derfra skal slutte, at en stor del af dette værk er blevet til før hendes død i 1618, må man formode, at der har foreligget en heraldisk håndbog fra hendes side. Men hun var selv alt andet end ufejlbarlig, skal vi dømme efter genealogi og heraldik i hendes eget værk.

Kan vi altså ikke udnævne selve fru Tale til ophavsmand af værket, får man dog en mistanke om, at en af autorerne har hørt til familien Ulfstand, nemlig ved at læse følgende, for denne slægtsglade tid så karakteristiske udbrud: »Bertilus Canutius vil, at det skal verre Vlfustander saadanne som det Sibenburgische Vaben hafuer, och mener at principes transyl-

4. Side af »Høyadelig Stam og Waabenbog«. Pennetegningerne (med tilskreven farveangivelse) viser familien Arbinges våben og to udgaver af Anrep-våbnet.

5. Side af den tredje våbenbog med farvetegning af våben for »Allefelt og Rumohr«.

vanix føre dette Vaben til Rette stamme Vaben. Huilchet var en stor Herlighed vor Vore Vlfstandere dersom Saaledes kunde beuisis.* *)

Den tredje bog

Både hvad kvalitet og de sparsomme tilskrifter angår, er denne bog den mindst interessante. Den kan som nævnt dateres til o. 1660, men røber intet om sit oprindelige tilblivelses-

*) Af Bertilus Canutius, eller Bertel Knudsen Aquilonius (død 1650), som var provst i Skåne, findes et heraldisk håndskrift i det Kgl. Bibliotek i København.

eller ejerforhold. Modsat de to foregående har den fra første færd eksisteret i indbunden stand.

Den har været beregnet til indførelse af samtlige danske adelige våbner, suppleret med adskillige svenske og norske, men det stort anlagte værk er kun nået til at gengive 78 våbner (under bogstaverne A og B). Tegningerne er farvelagt (se figur 5), og skønt de er af en ret ujævn kvalitet, giver de alligevel indtryk af at være udført af én og samme hånd.

Hvordan disse tre folianter er havnet i Klosteret, lader sig næppe fastslå. De kan jo være efterladt af nogle af de konventualinder, om hvem skifteretsprotokollerne melder, at de var i besiddelse af rige bogskatte. Videre end til ret hasarderede gisninger når man dog ikke. Men at den *Höy-adelige Stam og Waabenbog* er blevet holdt i hævd, efter at være kommet i klosterets besiddelse, er såre naturligt. Her hvor det gjaldt om at konstatere de indskrevne frøknens adelskab, må bogen have kunnet gøre det ud for vore dages »røde bog«.

I øvrigt kan jeg henvise til mine mere udførlige artikler i *Historisk Samfund for Københavns Amt, Årbog 1962*, og, formentlig samme år, i *Personalhistorisk Tidsskrift*, hvor jeg behandler emnet udførligere. Bøgerne er desuden nu gennemfotograferede til det Kgl. Biblioteks håndskriftsamling. Også dertil kan interesserede henvises.

[DA] Dette materiale er beskyttet af ophavsret. Det kan downloades, lagres og udskrives til personlig brug og til ikke-kommerciel brug i forbindelse med undervisning og forskning. Bearbejdning, tilgængeliggørelse samt fremstilling af kopier er ellers kun tilladt i det omfang, der følger af lov eller aftale.

[NO] Dette materialet er beskyttet av opphavsrett. Det kan lastes ned, lagres og skrives ut for personlig bruk og for ikke-kommerseil bruk i forbindelse med undervisning og forskning. Bearbeidning, tilgjengeliggjøring og fremstilling av kopier er ellers bare tillatt i den grad som følger av lov eller avtale.

[SV] Detta material är skyddat av upphovsrätt. Det får laddas ned, sparas och skrivas ut för enskilt bruk samt för icke-kommerseilt bruk i samband med undervisning och forskning. Bearbetning, tillgängliggörande samt framställning av kopior är i övrigt bara tillåtet i den utsträckning som följer av lag eller avtal.

[EN] This material is protected by copyright. It may be downloaded, saved and printed for personal use and for non-commercial use in connection with teaching and research. Altering, making it available or producing copies is otherwise only permitted to the extent that follows from law or contract.

Sveriges Tre Kroner

Af Ernst Verwohlt

DYNASTI- OG rigsvåbeners oprindelse og symbolik har altid fascineret ikke alene heraldikernes snævre fagkreds, men også den store offentlighed, hvorfor litteraturen herom naturlig optager en stor plads i de heraldiske bibliografier.

Af de nordiske rigsvåben har vel intet optaget sindene så stærkt som det svenske trekronervåben — dette i sin tid mellem Sverige og Danmark så blodigt omstridte og i vor tid af forskningen så stærkt omdebatterede våbenmærke.

Debatten har senest fået fornyet aktualitet ved den af styresmændene for Armémuseum, fil. dr. *Heribert Seitz* udgivne bog »*De tre Kronorna. Det svenska Riksvapnet i sitt europeiska Sammanhang*«. Stockholm 1961, 150 sider + 47 plancher (P. A. Norstedt & Söners Förlag), sv. kr. 37.50, indb. 43.00.

I forbindelse med en vurdering af denne bog vil det vel være på sin plads at meddele en kortfattet oversigt over de teorier, som forskningen har fremsat om, hvorfor Albrekt af Mecklenburg i 1364 som våbenmærke valgte de tre gyldne kroner i blåt felt (figur 1).

Romantiske teorier

I sit i Rom 1555 udgivne latinske værk »*De nordiske Folks Historie*« udlægger *Olaus Magnus* det svenske trekronervåben som symbol »för deras väldes omätliga utsträckning, deras ärofulla krigsbedrifter och landets outtömliga rikedom på malm!«. En anden svensk forfatter fra samme århundrede, *Jonas*

Petri Klint, svinger sig endnu højere op og udbryder: »Med berg, skogar och waten är Sverige een äre / Therföre må thett leonn och tre croner bäre«.

Disse luftige teorier fortæller mere om den tid, der fremsatte dem, end om trekronervåbenet, og de kan vel i dag alene betragtes som kuriosa.

Landskabsteorier

Til 1500-tallet — heraldikens begyndende forfaldsperiode — kan yderligere spores udlægningen af Folkungevåbenet som »*Göta rikets*« skjoldmærke og trekronervåbenet som »*Svea rikets*«.

Denne tolkning, som formentlig kan tilskrives den både ulogiske og uheraldiske tankegang, at når Folkungerne stammede fra Götaland, måtte det våben de førte, også tillægges Götaland som landskabsvåben tilbage til den tid, da det var et selvstændigt rige

1. Albrekt af Mecklenburgs sekret 1364. De tre kroner føres her for første gang som svensk rigsvåben. Riksarkivet, Stockholm.

(forhistorisk tid!), blev kraftigt imødegået af Hans Hildebrand i hans afhandling om det svenske rigsvåben fra 1884.

Landskabsteoriene blev imidlertid ikke endelig aflivet af Hildebrand; de har overlevet helt til i dag.

På grundlag af Uppsala domkapitels kontrasigil fra 1310 (figur 2), visende Sankt Erik stående i en gotisk ædicula, selv kronet og med en krone på hver side af sig, kommer *Carl R. af Ugglas* således i sin iøvrigt skarpsindige afhandling om trekronervåbenet i Nordisk Numismatisk Arsskrift 1940 til den konklusion, at disse tre kroner — som af Bror Emil Hildebrand antaget — symboliserer de tre folkelande, Tiundaland, Attundaland och Fjädrundaland, der oprindeligt dannede ærkebispedømmet Uppsala, og at de tre kroner via kronerne omkring kong Magnus Ladulås' slægtsvåben (figur 3) er indgået i det senere trekronervåben. Det forekommer mere rimeligt at anse de to kroner, der ledsager helgenfiguren, enten som blotte udtryk for den skræk for det tomme rum, der udmærkede middelalderens kunstnere,

2. Uppsala domkapitels kontrasigil fra 1310. Riksarkivet, Stockholm.

3. Magnus Ladulås' kontrasigil, anvendt 1277–78. Riksarkivet, Stockholm. Efter Fleetwood: Svenska Medeltida Kungasigill I, 1936.

eller som rene kongesymboler, i stedet for at anlægge en anstrengt symbolik, som der ikke andetstedsfra kan anføres kildemateriale for.

Langt mere heraldisk hold synes der umiddelbart at være i den af fil. lic. Nils P. Tidmark på grundlag af sigil-omskrifter og kongetitulaturer fremsatte tanke, at de tre kroner symboliserer herredømmet over *Svealand*, *Östergötland* og *Västergötland*. Hovedargumentet er, at kong Albrekt i det store trekronersigil fra 1364 kalder sig »sveernes og götternes konge«, medens han i sit mindre sigil, fra 1376, som kun indeholder én krone (figur 4) alene kalder sig »sveernes konge«.

Teorien havde dog passet bedre på et *tokronervåben*, og det forekommer noget anstrengt at skulle dele *Götaland* op i *Öster-* og *Västergötland* for at få spillet til at gå op. Tidmark anfører, at *Svealand*, *Östergötland* og *Västergötland* var de tre landsdele, som i de ældste tider hyldede sveakongen ved hans Eriksgade. Ifølge Konungabalken (1296) skulle kongens hyldningsrejse dog udgå fra Uppsala

4. Albrckt af Mecklenburgs sekret 1376. Våbenet i dette sigil viser alene én krone, hjelmen er kronet i modsætning til tre-kronerssigillet, og hornene har ikke tre-kronervåbenets janer. Riksarkivet, Stockholm. Efter Fleetwood II, 1942.

og fortsætte gennem Uppland, Södermanland, Östergötland, Småland, Västergötland, Närke, gennem Västmanland tilbage til Uppsala. Denne landsdelsrute måtte jo snarere medføre et våbenmærke *strøet* med kroner!

Og teorien vakler, når kronerne ifølge Tidmark fra Gustav Vasas tid omkring 1550 pludselig skal gå over til at betegne herredømmet over Svealand, Götaland og Venden. Som argument herfor anføres bl. a. en rejsejournal fra en hollandsk ambassade fra 1616, der beretter, at de tre *slotskroner* på Stockholm Slot symboliserer herredømmet over disse »kongeriger«. Tænk blot, hvis man om 300 år skulle udlede Københavns våbens historie — eller symbolik — af amerikanske turisters dagbøger!

Uppsala-teorier

Som det fremgår af foranstående er Uppsala tidligt blevet det centrum, hvorom fantasien har boltret sig. Johannes Scheffer opstillede således i

slutningen af 1600-tallet den teori, at de tre kroner skulle symbolisere de tre kronede gudebilleder i Uppsalatempellet, forestillende *Tor, Odin og Frej*. Teorien, der var opstillet på grundlag af en tegning i et Edda-håndskrift, var uimodsagt, indtil Hans Hildebrand 200 år senere påviste, at illustrationen forestillede den mytiske kong Gylfes samtale med de tre kronede sagnvæser Hög, Jämnhög og Tredje.

Men dermed var Uppsala ikke opgivet. *Carl Hildebrandsson Uggl*a varierede allerede i 1760 temaet derhen, at de tre kroner symboliserede *Uppsalakongen*. Udgangspunktet var den bekendte *Mora-sten* med det indhugede trekronervåben, hvorpå kongen efter traditionen blev hyldet i middelalderen. Da stenen stammer fra Albrekt af Mecklenburgs tid eller senere, kan billedet på den imidlertid alene betragtes som en praktisk anvendelse af et allerede andetstedsfra kendt våbenmærke. Bemærkelsesværdigt er snarere, at tolkningen af våbenet som et kongesymbol her fremsættes for første gang.

5. Stockholm stads sigill 1376 visende et kronet kongehoved. Riksarkivet, Stockholm.

6. Rigs-klemmen fra 1439. Afstøbning efter sølustampen. Statens historiska museum, Stockholm.

Sankt Eriks-teorien

Som en udløber af Uppsala-teorierne må nævnes den af *Harald Fleetwood* fremsatte hypotese, hvorefter de tre kroner skulle udgøre Sankt Eriks helgenvåben. Fleetwoods ræsonnement kan kort gengives således: Stockholm stad, der var underlagt Uppsala i kirkelig henseende, optog 1376 Uppsala-helgenens kronede hoved i sit skjold (figur 5), og det var derfor naturligt, at svenskerne, da de under Engelbrekts ledelse rejste sig mod den fremmede undertrykkelse, kombinerede de to motiver: Sankt Erik selv og de tre kroner. Den bekendte rigs-klemme fra 1439 viste som *nationalt* symbol tre-kronervåbenet i skjold båret af Erik den Hellige (figur 6).

Denne teori er blevet imødegået af A. Berghman, Carl R. af Ugglas og Nils Ludvig Rasmusson. Udover det heraldisk meget tvivlsomme begreb »helgenvåben» viser Stockholm stads-sigils historie med al tydelighed, at det kronede hoved heri alene kan opfattes som et kronet kongehoved og ikke som

Sankt Eriks hoved. Stockholm stads sigil viser 1296 en borg med to tårne; i et sigil fra 1326 er dette ændret til et stiliseret bybillede. Det kronede kongehoved, der blev indsat i stads-sigillet fra 1376, blev imidlertid i slutningen af 1400-tallet afløst af en enkelt krone i skjoldet (figur 7) — et heraldisk prægnant våben symboliserende Stockholm som kongelig residensstad. Desværre blev dette våben ikke bibeholdt af en heraldisk ukyndig, romantisk eftertid.

Kongesymbol-teorien

Hans Hildebrand fremsatte allerede i 1884 efter alle fortidens mere eller mindre romantiske og snørklede tankegange den enkle heraldiske tanke, at Albrekt af Mecklenburg simpelthen valgte kronen som symbol på den nyvundne værdighed, *kongemagten*. Til denne tanke sluttede *Arvid Berghman* sig siden, og den forekommer stadig i sin renhed den eneste fremsatte teori, mod hvilken der ikke kan rettes reelle indvendinger.

En krone var i middelalderen — og er det også i nutiden — både på mønt og sigil et alment kendt og kendeligt symbol på kongen eller kongemagten. Om der anvendtes én eller flere kroner, er i denne sammenhæng mindre afgørende; en tredobling af en figur, f. eks. anbragt: 2, 1, var yderst almindelig i middelalderens heraldik. At der måske findes en anden *heraldisk* forklaring på, at Albrekt netop valgte tre kroner, skal jeg senere vende tilbage til.

Leopardkrone-teorien

Endelig skal nævnes en overordentlig interessant og med stor skarpsindighed fremsat hypotese af *Hans Toll* om, at

de tre kroner er identiske med kronerne på hovederne af de tre leoparder i Erik 11. Erikssons og Valdemar Birgerssons sigiller fra henholdsvis 1224 og 1253 (figur 8), hvilke kroner efter den sidstnævnte konges afsættelse skulle være blevet »vakante«; de skulle med en vis regalret være tilfaldet Sveriges konge, og det skulle være dem som Albrekt satte i sit skjold. Første skridt til overtagelse af de vakante kroner tilskriver forfatteren Magnus Ladulås, Valdemar Birgerssons broder, som satte dem i sigillfeltet omkring slægtsskjoldet med Folkungeløven (figur 3).

Teorien er fascinerende, men næsten for udspekuleret til, at man helt tør gå ind for den. Kronen kunne jo teoretisk set lige så godt være afledet fra det kronede våbendyr (tyrehovedet) i Mecklenburgs våben. Men det er ikke muligt at modbevise teorien heraldisk.

Hellig tre konger-teorien

Heribert Seitz har i sit værk anskuet det gamle problem ud fra en helt ny og bredere, europæisk synsvinkel. Seitz' bog — der i sit ydre udstyr med dets smukke plancher vil glæde enhver bi-

7. Stockholm stads sigil fra slutningen af 1400-tallet. Riksarkivet, Stockholm.

8. Erik 11. Erikssons kontrasigil 1224. Efter Fleetwood I, 1936.

blifol — fortjener stor opmærksomhed allerede på grund af dens forsøg på at indplacere et heraldisk element i en større kulturhistorisk sammenhæng. Nordisk heraldik har i alt for stor udstrækning forsømt mulighederne for at supplere sit sparsomme middelalderlige kildemateriale med materiale fra udenlandske arkiver samt det stof, der ligger gemt i den europæiske middelalderens litteratur, kunsthistorie og etnologi. Der gemmer sig her utvivlsomt store værdier for nordisk heraldik, som alene kan frugtbargøres ved historiske parallelstudier.

Seitz' hypotese — som han selv udførlig har fremsført i dette tidsskrift nr. 2, 1960, side 60–72 — kan kort gengives således: En undersøgelse af 1200- og 1300-tallets europæiske kulturmilieu viser, at tre kroner ikke alene er en svensk foreteelse, men at de også forekommer i Köln, Frankrig, Danmark, England, Irland, Polen og Böhmen, og her især som symbol på de hellige tre konger. Også den middelalderlige sagnkreds omkring Sankt Edmund og kong Artur har anvendt dette symbol. Om styrken af folke-

troen på de hellige tre kongers magiske kraft giver de middelalderlige billedkalendere vidnesbyrd. Hele dette fintmaskede net kan spores tilbage til de hellige tre kongers grav i *Köln*, hvortil deres relikvier blev overført i 1164. *Köln*, som siden 1263 har ført de tre kroner i sit byvåben, notorisk som symbol på de hellige tre konger (figur 9), blev et berømt valfartssted, hvorfra symbolet spredtes ud over Europa.

Dette største afsnit i Seitz' bog fremdrager værdifuldt kulturhistorisk stof, der er udmærket og interessant dokumenteret. Vanskeligere bliver det imidlertid at følge Seitz, når han under henvisning til den religiøse symboliks store betydning i middelalderen drager den konklusion, at når de tre kroner ude i Europa bevislig i mange tilfælde udgør et symbol på de hellige tre konger, må de vel også gøre det samme i det svenske rigsvåben.

9. Kölns byvåben. Mur-detalle fra midten af 1300-tallet. Efter Seitz.

Hvis Sverige havde haft disse tre konger som sine specielle skytshelgener, havde sagen været klar, men dette foreligger der ingen holdepunkter for. Hellig tre konger-motivet anvendtes på den tid i mindst lige så stor udstrækning i Danmark og Norge som i Sverige. Og selv om de tre kroner i mange tilfælde i Europa udgør et symbol for de hellige tre konger, er det vel ikke tvungende nødvendigt, at de også absolut gør det i det svenske rigsvåben. Fra et *heraldisk* synspunkt kan de tre kroner lige så godt betegne én konge. Figurernes antal er i heraldiken ikke afgørende for symbolindholdet; formålet er skjoldets udfyldning.

Endvidere er det — som allerede fremhævet af A. Berghman — vanskeligt at få Albrekts sekret med kun én krone til at passe med hellig tre konger-teorien, hvor tretallet må være af fundamental betydning.

Endelig indeholder Albrekts tre-kronerssigil andre symbolske elementer, der kunne antyde, at denne konge som skytshelgen har haft ikke de hellige tre konger, men *Johannes Døberens*. Hjelmen i sigillet er nemlig på begge sider flankeret af et skægget mandshoved anbragt i et cirkelrundt fadlignende felt. Disse hoveder kan ganske vist være blot dekorative figurer, men de indtager en meget fremtrædende plads i sigillet, og tanken ligger da snublende nær, at figurerne viser et såkaldt *Johannesfad* (et fad med Johannes Døberens afhuggede hoved), der var middelalderens symbol for denne helgen.

Netop i 1300-tallet blev Johannes Døberens stærkt dyrket som skytshelgen mod hoved- og halssygdomme. På helgenens fødselsdag (Sankt Hansdag, den 24. juni) blev et Johannesfad af præsterne svunget over de troendes hoveder som beskyttelse mod disse sygdom-

me, ligesom Johannesfæde blev lagt på altrene til helgenens ære. En kirkelig fest for Johannes' halsbyggelse blev afholdt den 29. august.

Desværre kendes Albrekts fødselsdato ikke. Hvis han var født på en af disse helgendage, kunne der ikke være tvivl om motivvalget; nu må spørgsmålet stå hen.

Trods disse kritiske bemærkninger til visse heraldiske synspunkter i Seitz' bog skal den varmt anbefales som indeholdende en udmærket indføring i tre kroner-problemet, selv om dette, heraldisk set, forekommer at være meget énsidigt belyst.

Forsøg på en konklusion

Af det foregående fremgår det med al mulig tydelighed, at der ikke er brist på teorier til forklaring af trekroner-våbenets oprindelse. Spørgsmålet er herefter, hvilken eller hvilke man ud af de mange skal foretrække som givende den bedste eller rimeligste *heraldiske* forklaring på problemet. Nogen endegyldig *symbol*-teori kan eftertiden næppe opstille, al den stund vi her arbejder med symboler, der havde deres stærkeste levskraft for 600 år siden, og hvis magt over sindene i dag ikke har samme styrke som dengang; vurderingen vil altid have en subjektiv karakter.

Afgørende for en vurdering af teoriene må det derfor formentlig være, at disse kan harmonere med datidens (ikke nutidens) *heraldiske* sædvane, som vi kender den fra middelalderens øvrige heraldiske kildemateriale. Eftertiden har utvivlsomt været alt for tilbøjelig til at lægge for megen symbolik i middelalderens heraldiske fænomener. Lad os derfor ansuke forholdene *rent heraldisk*, som de forelå, da Albrekt af Mecklenburg skulle vælge et

10. Albrekt af Mecklenburgs sigil med kontrastigil. Tegning i Vitterhetsakademiens samlinger af et nu ødelagt sigil. Efter Fleetwood II, 1942.

våbenmærke for sit nyvundne kongedømme.

Det måtte anses for *politisk* udelukket, at han som konge af Sverige alene førte sit fædrene våben, det hertugelige mecklenburgske: i guld et kronet tyrehoved, eller de af ham senere førte skjolde, det ene med Schwerins våben: delt af rødt og guld, det andet med Rostocks våben: i blåt felt en grif af guld, med det mecklenburgske tyrehoved som hjelmtegn. Folkungevåbenet var hans mødrene våben, og det ville der efter middelalderens faktiske heraldiske brug normalt intet have været til hinder for at antage; men også dette var vel politisk udelukket, da han jo var kommet til magten ved at fordrive Folkungerne. Derimod måtte det være muligt på en eller anden måde at kombinere disse våbener. Meget tyder da også på, at dette har været forsøgt af Albrekt ved hans tronbestigelse. Fleetwood gengiver i »Svenska Medeltida Kungasigill« to tegninger i Vitterhetsakademiens samlinger af et nu ødelagt sigil, der ifølge omskriften har tilhørt Albrekt som konge af Sverige (figur 10). Sigillet viser på den ene side Folkungevåbenet og på den anden Schwerins og Rostocks våbener med Mecklenburgs hjelmprydelser: det kronede tyrehoved.

Af politiske grunde har Albrekt formentlig meget hurtigt måttet opgive

denne kombination af Folkungernes våben og sit eget udenlandske våben — men hvad skulle han så sætte i stedet, for at tilfredsstille dette kritiske folk, som han var blevet konge for?

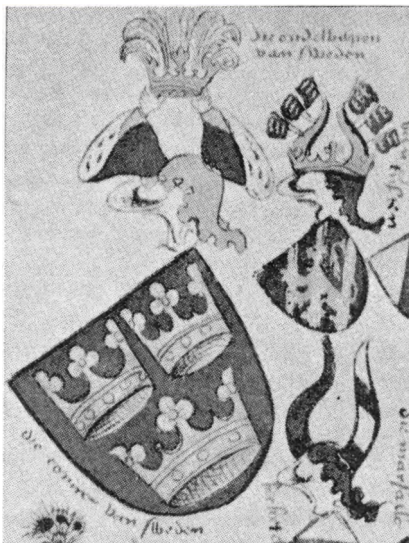
Hvad var heraldisk simplere end at erstatte det tidligere »sammensatte« våben med et enkelt symbol for den nyvundne kongeværdighed: Kronen, som han måske i tilgift kunne udlede ved en heraldisk *simplificering* af sine fædrene og mødrene våbener, idet våbendyrene både i Folkungernes og Mecklenburgs våbener er kronede, ligesom begge våbeners hjelmtegn indeholder kroner.

Meget tyder på, at Fleetwood har ret i den af ham i »Kungasigill« fremsatte formodning om, at våbenet med én krone er ældre end trekronervåbenet. At det tilfældigvis er opbevaret vedhæftet et yngre dokument (1376) end det ældste opbevarede trekronersigil (1364), kan selvsagt ikke være afgørende i denne forbindelse.

Udviklingen fra én til tre kroner er heraldisk set en forbedring. En sammenstilling af tre ens billeder for bedre at udfylde våbenfeltet var yderst sædvanlig i middelalderens heraldik. Og det blev altså denne sammensætning, Albrekt tilsidst bestemte sig for. Der kan have ligget et religiøst symbol heri. Det behøver imidlertid ikke at have været tilfældet. Udviklingen kan måske have været sammenfaldende med en overlevering i forbindelse med Sankt Eriks tilknytning til tre kroner.

Endelig skal der peges på et forhold, som måske har været medvirkende til det endelige valg af *tre kroner*.

Vi er i den lykkelige situation at eje en svensk våbenbog, *Bergshammar-våbenbogen*, der er blevet til just efter at Folkungeslægten var ophørt med at regere, og de tre kroner var indført i rigsvåbenet. Våbenbogen gengiver så-

11. Trekronervåbenet og Folkungevåbenet i Bergshammar-våbenbogen fra Albrekt af Mecklenburgs tid. Riksarkivet, Stockholm. Efter U. Lindgren: *Heraldik i svenska Författningar*, 1951.

vel det gamle Folkungevåben som Albrekts trekronervåben, begge med *hjelmtegn*.

Bergshammar-våbenbogen (Codex Bergshammar — opkaldt efter det gods i Sverige, hvor håndskriftet blev opbevaret, indtil det i 1933 blev erhvervet af det svenske rigsarkiv) er udførligt omtalt af professor Gottfrid Carlsson i svensk Personhistorisk Tidskrift 1951, side 39–49. Carlsson formener, at bogen er en turnerbog, redigeret af en af de herolder, der deltog i den store turnering, som Albrekt af Mecklenburg afholdt i Wismar 1386.

I et tillæg til en anden våbenbog, Bellenville-våbenbogen, i Bibliothèque Nationale, Paris (manuscript Fr. 5320), der ikke er publiceret, men som den franske heraldiker Paul Adam har henledt min opmærksomhed på, findes en

fortegnelse over deltagerne i denne turnering. Det oplyses endvidere, at turneringen blev ledet af en herold, der var iklædt en våbenkjole »*d'azure à trois couronnes d'or*«, altså det svenske trekronervåben.

Jeg anser det for næsten givet, at vi her står over for ophavsmanden til Bergshammar-våbenbogen, og det er da naturligt at se nærmere på, hvorledes den tids fornemste svenske heraldiker, hvis embedsdragt selv var prydet med trekronervåbenet, gengiver henholdsvis Folkungevåbenet og trekronervåbenet (figur 11).

Folkungevåbenet, der betegnes som »*die oude (= gamle) wapen van Sweden*«, er gengivet med en kronet hjelm, hvorfra opstiger to gyldne vesselhorn, prydet med seks blå faner, hvori *tre*

pælvis stillede gyldne kroner. Trekronervåbenet (betegnet »*die coninc van Sweden*«) er gengivet med et hjelmtegn bestående af to (konge)arme i hermelinsforede, blå og gule ærmer, holdende en gylden krone, hvorfra opstiger en fjerbusk.

Det fremgår således af denne våbenbog, at blå faner med tre gyldne kroner anvendtes allerede af Folkungeslægten, og at dette specielt fremhæves af Albrekts egen herold. Denne omstændighed har sikkert været medbestemmende ved Albrekt af Mecklenburgs endelige valg af de tre kroner som skjoldmærke; som hjelmtegn har han valgt den tidligere førte enkelte krone, og dette symbol på sit nye kongedømme har han understreget ved at lade det blive holdt af to kongearme.

[DA] Dette materiale er beskyttet af ophavsret. Det kan downloades, lagres og udskrives til personlig brug og til ikke-kommerciel brug i forbindelse med undervisning og forskning. Bearbejdning, tilgængeliggørelse samt fremstilling af kopier er ellers kun tilladt i det omfang, der følger af lov eller aftale.

[NO] Dette materialet er beskyttet av opphavsrett. Det kan lastes ned, lagres og skrives ut for personlig bruk og for ikke-kommerseil bruk i forbindelse med undervisning og forskning. Bearbeidning, tilgjengeliggjøring og fremstilling av kopier er ellers bare tillatt i den grad som følger av lov eller avtale.

[SV] Detta material är skyddat av upphovsrätt. Det får laddas ned, sparas och skrivas ut för enskilt bruk samt för icke-kommerseilt bruk i samband med undervisning och forskning. Bearbetning, tillgängliggörande samt framställning av kopior är i övrigt bara tillåtet i den utsträckning som följer av lag eller avtal.

[EN] This material is protected by copyright. It may be downloaded, saved and printed for personal use and for non-commercial use in connection with teaching and research. Altering, making it available or producing copies is otherwise only permitted to the extent that follows from law or contract.

Ny heraldisk Litteratur

Fataburen 1961

Fataburen, Nordiska museets och Skansens årsbok har nu utkommit (Stockholm 1961; 346 sidor, ill.; pris häftad Skr. 12:—). Årsboken, som är redigerad av l:e intendenten fil. d:r *Marshall Lagerquist*, innehåller åtskilliga heraldiska bidrag. Främst ibland dessa märkes fil. d:r *Sigurd Walins* uppsats »Adelshovets heraldik», vilken redan publicerades separat med anledning av 1960 års heraldiska kongress i Stockholm (15 sidor inkl. fransk översättning; Skr. 2:—). I årsboken hava endast två av illustrationerna utbytts. Förf. framhåller att »vapnet är släktsammanhangets tecken» och åskådliggör dess användning i olika sammanhang.

I sin uppsats »Lillies och Fersens Löfstad» berättar museets fd. styresman professor *Andreas Lindblom* bl. a. om östgötaslottets byggherre, fältmarskalken greve Axel Lillie (nr 17), vilken vid stormningen av Mainz 1631 fått ena benet avslitet av en kanonkula. »Stolt över blesyren satte han in i sitt vapen en enbent krigare med en granat liggande på marken nedanför — såsom motiv betraktat sannolikt ett unicum i svensk heraldik!» Däri torde man kunna instämma.

Heraldikens betydelse för identifieringen av tidigare ägare av olika föremål belyses av några kortare bidrag under samlingsrubriken »Bland årets nyförvärv»:

Amanuensen fil. kand. *Kersti Holmquist* har skrivit om »Drottning Lovisa Ulrikas toalettstervis», vilken är märkt med en egendomlig variant av ett kungligt vapen. Detta består av två sammanställda rutformiga sköldar med det svenska trekronorsvapnet i den högra och den preussiske örnen i den vänstra, i den undre vinkeln åtföljda av en oval sköld, kvadrerad av Oldenburg och Delmenhorst, dvs. hjärtskölden i det svenska riksvapnet under dynastien Holstein-Gottorp. Sköldhållare äro Sveriges krönte lejon och Preussens vildman och vapnet krönes med en kunglig krona.

Den efter skilda öden till hemlandet återbördade »Snibbskålen från Stora Dalarna» beskrives av intendenten fil. lic. *Bo Lagercrantz*. Dess silverbeslag med ingraverade adelsvapen bilda det gamla västgötasätteriets ågarlängd genom ett och ett halvt århundrade.

Två av intendenten fil. lic. *Elisabet Stavenow* beskrivna »Örngott från westfaliska fredens år» hava kunnat identifieras tack vare kvarvarande spår av märkning med Oxenstiernas och Bielkes alliansvapen.

Slutligen innehåller *Fataburen* en redogörelse för Nordiska museets utställning »Släkten och vapnet» med anledning av femte internationella kongressen för genealogi och heraldik.

L. P.-n.

SEF:s årsbok 1960

Svenska Exlibrisföreningens årsbok 1960 (årgång XXII; SEF:s förlag, Stockholm 1961; 82 sidor, 39 ill., 7 originalbil.) utsändes till medlemmarna i december 1961. Redaktör för årsboken är biblioteksamanuensen vid Kungl. Vetenskapsakademien, fröken *Brita Stina Nordin-Pettersson*, som även är föreningens sekreterare.

Den välredigerade och innehållsrika årsboken, som i år innehåller ovanligt mycket heraldiskt stoff, inledes med några minnesord av redaktören över SEF:s initiativtagare, förste sekreterare och hedersledamot *Arvid Berghman* — SHS' egen djupt saknade hedersledamot — som även medarbetat post mortem med en nekrolog (ett sammandrag av den i HT nr 2 publicerade) över *Johannes Britze*.

I uppsatsen »Jean Eric Rehns exlibris» presenterar bibliotekarien i Riksantikvarieämbetet och Statens historiska museum fil. lic. *Ulla Ehrensverd* den kände 1700-talsarkitektens (J. E. R., 1717—93, hovintendent, professor) verksamhet såsom exlibriskonstnär. Såsom idégivare var Rehn icke särskilt originell, men han ägde ett

högt drivet tekniskt kunnande och »den insats han gjorde inom exlibriskonsten blev avgörande för hela 1700-talet». Förf. behandlar sammanlagt 16 signerade och osignerade kopparstick av Rehns hand, varav sex typiska rokokokompositioner äro reproducerade.

Fröken Ehrensvärd, som är konsthistoriker, visar prov på heraldiska insikter, som ingiva förhoppningar för framtiden. Helt felaktig är dock följande passus beträffande den kände bibliofilen hovrådet Warmholtz' exlibris: »Denne hade visserligen blivit adlad 1756, men han hade aldrig tagit introduktion och hade således ingen vapensköld». Introduktionen hade nämligen intet att göra med de nobiliserade ätternas vapen, vilka fastställdes i sköldebrevet, som i regel utställdes innan introduktion blev aktuell, ehuru det i något undantagsfall (Söderhielm, nr 1342) faktiskt inträffat, att en introducerad ätt saknat vapen. Att åtskilliga ointroducerade ätter sakna vapen beror således på att de aldrig uttagit några diplom.

Adliga ätten Warmholtz erhöll dock enligt Schlegel & Klingspors ättartavlor följande vapen: »I silfversköld tvänne af-qvistade trädstammar af röd färg, lagde i ett Andreaskors. Uppå hjelmen visar sig en nattugla med utslagna vingar af sin naturliga färg. Hjelmransan och täcket af silfver och rödt», dvs. ett s.k. talande vapen. Det är således sköldemärket, som förekommer i det avbildade exlibriset. — Ej heller förstår jag följande: »Den *nittade båarden* kring vapnet erinrar om, att Tersmeden avböjt ett tidigare adelskap!» Symboliken synes mig sökt och återfinnes ej i sköldebrevet.

Åtskilliga heraldiska exlibris, bl. a. för furst (ej »prins») Boguslaw Radziwill, äro avbildade i artikeln »Polska exlibris» av den polske samlaren, rederitjänsteman *Włodzimierz Egiersdorff*.

Ibland originalbilagorna märkes ett av *Beugt Olof Kälde* tecknat vapenexlibris för ledamoten av Riddarhusdirektionen, fil. d:r Wilhelm Tham. Det exlibris, som fd. kaptenen vid Kungl. Flottan *Olof Zimmermann* tecknat åt sig själv, visar dennes frimurarvapen (VIII. graden).

Svenska Exlibrisföreningen bildades den 7 dec. 1934 och har f.n. c:a 250 medlemmar. Ordförande är advokaten friherre *Fredrik Adlercreutz*. För årsavgiften — Skr. 20:— — erhålles förutom årsboken ett stencilerat cirkulär med 3—4 nummer årligen. SEF:s adress är: Observatoriegatan 3, Stockholm Va, postgiro 33 45 82.

L. P.—n.

Värmländska vapen

Sammanställningar av svenska kommunvapen — utom stadsvapnen — äro »rare aves». För elva år sedan utkom »Dalarnas vapenbok» och 1958 »Häradsvapen inom Skaraborgs län» (i: Västergötlands Fornminnesförenings tidskrift VI: 1).

Senast har turen kommit till Värmland, vars hembygdsförbund i sin årsbok »Värmland vår hembygd, IV — 1960» (Karlstad 1960, 263 sidor, Skr. 18:—, inb. 23:—) ägnat 4 bild- och 5 textsidor åt »*Landskaps-, läns-, stads- och kommunvapen i Värmland*». Samtliga 7 städer i landskapet hava vapen, 6 (Degerfors' vapen saknas dock här) av de 8 köpingarna och 14 av de 39 landskommunerna; dessutom ingår ett församlingsvapen (ursprungligen fastställt för dåvarande Värmskogs kommun). Alla vapen utom Nyeds äro fastställda av Kungl. Maj:t; beträffande det sistnämnda borde hava angivits att det utarbetats av Svenska Kommunheraldiska Institutet.

Utrymmet tillåter ej en kritisk granskning av de enskilda vapnen. Naturalistiska kyrkobyggnader i vapen (Grums) äro dock klart olämpliga och det kan vidare ifrågasättas huruvida heraldiken bör »berikas» med *topografiska* tecken (Nor) — den har förvisso sina egna symboler. Vad som bör åsyftas med uttrycket »nationernas färger» kan ävenledes diskuteras; ur heraldisk-historisk synpunkt synes mig detta snarare beteckna riksvapnens livrünturter än flaggornas (Östmark).

Trycket är påkostat, men tyvärr äro färgerna alltför svaga. Rent irriterande är illustrationernas placering i början av boken och textens i slutet! Onödigt är brytandet av bokstavsordningen vid vapen-

bildernas inbördes placering. Initiativet manar emellertid till efterföljd. Ett önskemål är dock därvid, att vapensammansättningarna även skola kunna tillhandahållas separat.

Boken kan beställas hos Värmlands Hembygdsförbund, Kil, postgiro 9 70 98.

L. P.-n.

Flag Bulletin

To amerikanere, *Whitney Smith jr.* (medlem af SHS) og *Gary Grahl*, udsendte i høsten 1961 Nr. 1 af en duplikeret »Flag Bulletin«, som det er deres mening fremtidigt at udsende 4 gange om året. Første nummer var på 7 sider, nr. 2 på 10, inkl. en del primitive tegninger. Subskription koster 1 dollar om året, men bortfalder, når man bidrager med en artikel (på engelsk, formodentlig).

»Flag Bulletin« henvender sig til alle som interesserer sig for flag og faner, eller *vexillologi*, som udgiverne foreslår »faget« kaldt. Nr. 1 bragte tre artikler: Om flagene for de tidligere uafhængige nationer, som nu er dele af Sovjetunionen: Armenien, Georgien, Estland, m. fl. Om Algers nuværende og tidligere flag. Og om Tanganyikas nye flag. Hertil revisioner m. m. Bladets ydre er ret pauvert, men hvad indholdet angår, synes redaktionen at sigte højt (især med hensyn til dokumenterede oplysninger om nye flag). Dens adresse er: Mr. Whitney Smith jr., 241 Highland Avenue, Winchester, Massachusetts, USA.

S. T. A.

Brisurer

Robert Gayre of Gayre and Nigg: »Heraldic Cadency. The Development of Differencing of Coats of Arms for Kinsmen and other Purposes«; 159 sider, over 300 våbentegninger i sort, 4 farveplancher. Faber & Faber, London 1961. Pris: sh. 52/6.

I denne bog har den produktive forfatter samlet et stort og interessant stof til belysning af den meget fængslende

side af heraldikken, som hedder *brisurer* og *differentiering*. Ved at *brisere*, »bryde«, et våben forstås jo, at man på et eller andet mindre punkt differentierer det fra det våben, som det afledes fra. Det briserede våben skal stadig i store træk være det samme som modervåbenet, men dog så uligt dette, at de ikke kan forveksles.

Brisurer anvendes især af sønner over for faderens våben, og af vasaller over for lensherrens våben, men tillige i flere andre forhold, for at angive afstamning, tilknytning, afhængighed, eller lignende. Ved lighed mellem våbener i heraldikkens første tid forudsætter Gayre især *slægtskab*. Herimod mener Jan Raneke, at tidlig våbenlighed i reglen skyldes et *vasal-forhold*. Af Gayres bog fremgår det i øvrigt, at uægte fødsel oprindeligt ikke principielt angaves ved andre former for brisurer, end dem som enhver brugte. Først i nyere tid blev det kutyme i sådanne tilfælde at holde sig til bestemte brisurer. Den berømte sinister-skråbjælke brugtes til al slags brisering; først fra 1600-tallet blev den (i forkortet form) fast brisure for engelske kongelige bastarder. Måske er det ordet »sinister«s dobbelte betydning, som har gjort den opfattelse udbredt, at den altid skulle angive uægte byrd? Se illustrationen.

Brisurer kan dannes på mange måder, og Gayre gennemgår en lang række: ved at ændre våbenets tinkturer, ved at bestrø feltet, ved at øge eller reducere antallet af figurer, ved at ændre delingslinjer (f.eks. en ret linje til en takket linje), ved at indføje bitegn, ved at kombinere flere felter, ved at ændre hjelmtegn, og adskillige andre. Hans eksempler er talrige og ofte fascinerende. De er hentet fra en stor del af Europa, mest britiske naturligvis, men også franske, italienske, pyrenæiske, nederlandske og tyske. I tid strækker de sig fra 1200-tallet til i dag.

I begyndelsen foretoges briseringen øjensynligt uden regler. Med det øgede antal våbener opstod imidlertid risikoen for, at den ene persons briserede våben blev identisk med en helt anden, ube-

I Norden er brisering sjælden, men forekommer dog. Dette træsnit fra Olaus Magnus' latinske værk »De nordiske Folks Historie« 14. bog, 12. kapitel, 1555, viser en ægtefødt søn, som glad hæver sit ubriserede våbenskjold, medens hans uægte halvbroder øjensynligt er mindre stolt over sin udgave af familievåbenet. Ifølge John Granlunds kommenterede udgave af Olaus Magnus (1951) skal der ligge følgende tildragelse bag valget af våben til denne illustration: I 1525 fødte Karin Knutsdotter Roos (hvis våben var en rose) en søn. Barnets far var rigsråd Johan Turesson Tre Rosor, som havde lovet hende ægteskab, men brød sit løfte. Barnet var den senere Göran Johansson Rosenhane.

slægtet persons mere komplicerede, men ubriserede våben. Allerede fra 1400-tallet søgte man at råde bod på dette ved at sætte briseringen i system. De kendteste systemer er det engelske, med dets »cadency marks«, og det skotske. Ingen af dem er tilfredsstillende. I det hele taget fører konsekvent brisering i løbet af få generationer til en komplet forflygtigelse af et våbens oprindelige udseende og karakter. Måske er dette grunden til, at brisering efterhånden næsten helt holdt op (undtagen i Skotland og den engelske kongefamilie). Dette antyder Gayre dog ikke med et ord, og det fører os til hans bogs store skavank.

Gayres grundliggende synspunkt er, at intet våben kan føres ubriseret af mere end én person ad gangen. Hvis andre end en slægts hovedmand fører slægtsvåbenet ubriseret, er dette ifølge Gayre

et falskt våben, et fidusvåben, ja det er overhovedet ikke noget våben! At dette synspunkt slår en streg over 99,99 pct. af den kontinentale og 95 pct. af den britiske heraldik, afficerer ham på ingen måde. Gayre er den ubønhørlige konsekvens' mand.

Nu kan konsekvens være storartet, vel at mærke hvis udgangspunktet er rigtigt. Men det er det jo ikke i dette tilfælde. Det er ikke alle andre som er vrøvlhoveder eller falsknere; det er Gayre som lukker øjnene for fortidens og samtidens kendsgerninger. Hvad der afviger fra hans idealbillede, accepteres ganske enkelt ikke. Fravær af brisurer omtales hårdnakket som en unormalitet! Gennem hele bogen, i stort og i småt, mærker man som en undertone, at forfatteren *har* taget sit standpunkt. De vidnesbyrd som støtter dette, kan være nok så sporadiske; de

ophæves til generelle principper. De (måske overvældende) vidnesbyrd som ikke passer i hans konstruktion, reduceres og bortfortolkes, eller endnu bedre: de eksisterer slet ikke!

Gayres dømmekraft står ikke mål med hans historiske viden, og det må beklages, at hans unuancerede synspunkter nu får et autoritativt stempel, ved at han er blevet knyttet som heraldisk medarbejder til *Encyclopaedia Britannica*.

S. T. A.

Hjælpevidenskaben

Knud Prange: *Heraldik og Historie*, 74 sider, ca. 40 illustrationer. Dansk Historisk Fællesforenings Håndbøger, 1962. Pris Dkr. 11.50, indbundet 15.00; for SHS' medlemmer 7.00 og 9.00.

Efter en kort, udmærket historisk indledning kommer arkivar Prange til det som særligt interesserer ham, og hvor han er særligt kyndig: heraldikken som hjælpevidenskab. Han siger selv i forordet: »Bogen er først og fremmest tænkt som hjælp til alle der arbejder med historie. Den prøver at fortælle . . . hvad våbenskjoldene i praksis kan betyde for en historikers arbejde» og hvorledes »et våbenskjold har kunnet kaste lys over et historisk problem.»

Dette program opfylder forfatteren. Han demonstrerer heraldikkens betydning ved *datering*, f. eks. af bygninger og dokumenter (herunder falsknerier, datidige og senere), og dens brugbarhed — særligt på segl — som *historisk kilde* inden for landbrugshistorie, godshistorie, topografi, stilhistorie, og adskillige andre grene af social-, kultur- og naturligvis personalhistorien. Endog sproghistorien har heraldikken kunnet hjælpe.

Forfatterens speciale er segl, og han giver storartede eksempler på, hvad man (med kløgt og kombinationsevne) kan lære ud af disse, rangerende fra lokal slægtshistorie til en omvurdering af unionsbrevet fra Kalmar. Bogens eksempler er i det hele taget ypperlige: originale og lærerige.

Bogen slutter med solide lister over litteratur, kildeudgaver og andre heraldiske hjælpemidler. Heri får man bl. a. den højligt interessante oplysning (opfrisket?), at Henry Petersens »Danske adelige Sigiller fra det 13. og 14. Århundrede», 1897, ikke har medtaget adel der var knyttet til byerne eller segl med bømærker. Og at Anders Thisets »Danske adelige Sigiller fra det 15., 16. og 17. Århundrede», 1905, ikke har benyttet segl i landsarkiverne (!), men til gengæld har medtaget *alle* periodens heraldiske segl, uanset om ejeren var adelsmand, borger, eller bonde. Det er værd at komme i hul Forfatteren mener i øvrigt, ud fra heraldiske vidnesbyrd, at Thisets stamtavler i Adelsårbogen i mange tilfælde må revideres.

På et enkelt punkt kan jeg ikke give forfatteren mit bifald, nemlig med hensyn til blasonering og anden terminologi, men denne indvending betyder intet i den generelle dom. Prange skriver, at »heraldisk kyndige sikkert ikke vil finde noget nyt i bogen». Det er for beskedent. Den lille bog som vort medlem i Viborg har skrevet, er snart læst, men ikke snart glemt. Den kan godt give eftertanke til lange tider.

S. T. A.

Korssting

Erling Heerfordt: »Byvåben i Korssting», 48 sider, Høst & Søn 1961, Dkr. 7.75.

Denne lille, nydelige bog er ikke et heraldisk værk, men en idé-samling og teknisk hjælp for personer (ikke udelukkende kvinder!), som dyrker den form for håndarbejde der kaldes korssting. Den indeholder sy-forlæg af danske købstadsvåbener og herredsvåbener (i de formodede farver), i alt 156, arrangeret amtsvis; våbener som ikke egner sig til at sy, er udeladt.

Bogen giver eksempler på, hvilken vid anvendelse der er for dekorering med heraldiske motiver også i korsstingsarbejde, selv om det må siges, at et våbens heraldiske karakter normalt ikke bliver bedre af korsstings-teknikken.

S. T. A.

[DA] Dette materiale er beskyttet af ophavsret. Det kan downloades, lagres og udskrives til personlig brug og til ikke-kommerciel brug i forbindelse med undervisning og forskning. Bearbejdning, tilgængeliggørelse samt fremstilling af kopier er ellers kun tilladt i det omfang, der følger af lov eller aftale.

[NO] Dette materialet er beskyttet av opphavsrett. Det kan lastes ned, lagres og skrives ut for personlig bruk og for ikke-kommerseil bruk i forbindelse med undervisning og forskning. Bearbeidning, tilgjengeliggjøring og fremstilling av kopier er ellers bare tillatt i den grad som følger av lov eller avtale.

[SV] Detta material är skyddat av upphovsrätt. Det får laddas ned, sparas och skrivas ut för enskilt bruk samt för icke-kommerseilt bruk i samband med undervisning och forskning. Bearbetning, tillgängliggörande samt framställning av kopior är i övrigt bara tillåtet i den utsträckning som följer av lag eller avtal.

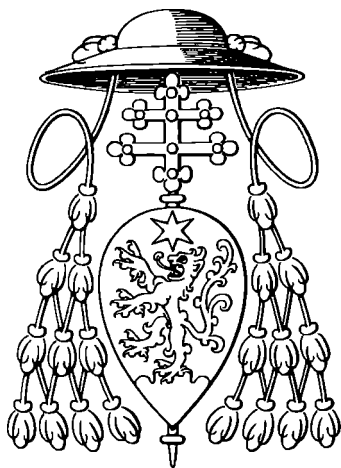
[EN] This material is protected by copyright. It may be downloaded, saved and printed for personal use and for non-commercial use in connection with teaching and research. Altering, making it available or producing copies is otherwise only permitted to the extent that follows from law or contract.

Mindre Meddelelser

Ærkebiskopvåben

Prælat, dr. Bruno B. Heim (se Heraldisk Tidsskrift nr. 4, side 150) blev i november 1961 af Paven udnævnt til titulær-ærkebiskop af Xanthus og apostolisk delegat i Skandinavien. En apostolisk delegat er Pavestolens repræsentant over for lokale katolske bisper og institutioner, men ikke officielt over for de lokale regeringer. Af de nordiske lande har kun Finland diplomatisk forbindelse med Vatikanet.

Det karakteristiske ved et ærkebiskopvåben er dobbeltkors-staven og den grønne prælat hat med 10 kvaster (svensk: tofsar) på hver side. Skjoldet viser Dr. Heims familievåben, kendt fra 1644: *i sølv felt en guld oprejst løve på et grønt trebjerg, over løven en guld 6-oddet stjerne*. Guld figurer i sølv felt? Jal Monsignore Heim — som bekendt en meget kending heraldiker — står fast på sit våbens gamle farver, til trods for at næsten alle heraldiske håndbøger hævder, at metal ikke kan lægges på metal; dette er imid-

Monsignore Heims våben i hans egenskab af ærkebiskop. Tegningen er naturligvis udført af ham selv.

lertid en påstand som modsiges af talrige våbener allerede i middelalderen; f. eks. indeholder de berømte heraldiske værker *Zürcher Wappenrolle*, fra o. 1335—45, altså fra en af heraldikkens bedste perioder, og *Konzilienbuch von Konstanz*, fra 1483, tilsammen over et halvt hundrede våbener, hvori guld og sølv ligger på eller støder op til hinanden.

Også på et andet punkt er dette våben af interesse. I familievåbenet fra 1644 holder løven en hestesko (se Heim: »Wappenbrauch und Wappenrecht in der Kirche«, side 167). En hestesko betyder jo »lykke«, og Monsignore Heim har flere gange, særlig i Italien, været ude for, at folk troede, at han selv af den grund havde sat hesteskoen ind i sit våben. For ikke at vække mistanke om at være overtroisk, besluttede han at udelade sin families gamle hestesko.

S. T. A.

Et Perspektiv

Den førheraldiske heraldik, dvs. den egentlige heraldiks forløbere i form af skjoldes udsmykning, felttegn, bannere, skibsfløje, bomærker, stammetotem, og andet lignende i århundrederne op til 1100-tallet, er en særdeles perspektivrig side af det heraldiske studium.

Hvor langt tilbage i førheraldikken rent heraldiske paralleller kan drages, ses af følgende lille eksempel. På en runesten fra Rønninge på Fyn står:

suti/sati/stain/pansi/aft/ailaif/
brupur/sin/sun/askaus/raupum/skialta,

hvilket i Lis Jacobsens og Erik Moltkes »Danmarks Runeindskrifter«, 1942, oversættes således: *Sote satte denne sten efter sin broder Elev, søn af Asgot med det røde skjold.*

Stenen dateres til »før Jelling«, dvs. begyndelsen af 900-tallet. På dette tidspunkt har en bestemt mands skjold og

farven på det altså været noget så betydningsfuldt, at det måtte nævnes i den knappe rune-inskrift. »Rauþum skjalta«, med det røde skjold, er en nøjagtig forløber til navne som »Rotfeld« eller »Gylensköld« et halvt årtusind eller mere senere.

S. T. A.

Dansk Storkorsvåben

I 1960 fik Holmens provst, kgl. konfessionarius, dr. theol. *Michael Neiiendam* tildelt Storkorset af Dannebrog. Ordens- tegnet overrakte ham af H. M. Kongen egenhændigt på dennes fødselsdag, den 11. marts.

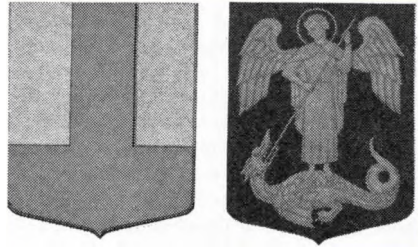
Det våbenskjold, som den nye storkors- ridder lod sig tegne, bygger på et forslag fra redaktør *Kai Schou*. Det er komponeret over det dobbelte motiv: den kirke- lige tjeneste og det videnskabelige arbejde. I sølv felt ses Holmens Kirkes røde gavlf på et naturligtfarvet fundament over blåt bølget vand. Siden 1934 havde provsten — også som kgl. konfessionarius — haft sin tjeneste ved Holmens Kirke i København. Den blå bølge symboliserer forbindelsen mellem Holmens Kirke og Søværnet fra kirkens indvielse som den danske flådes kirke 1619, og provstens

tjeneste som orlogsprovst. Den naturligt- farvede (gyldne) ugle som holder perga- mentrullen, er Minervas ugle og repræ- senterer provstens videnskabelige forsk- ning gennem årene. Der står ikke noget på dokumentet. At rullen er udfoldet symboliserer, at forskningen stadig er un- der vejs.

Provsten ønskede ikke at føre hjem. Motto: »Udnyt dagen og en del af natten med!«

Provst Neiiendam døde pludseligt i februar 1962.

S. T. A.

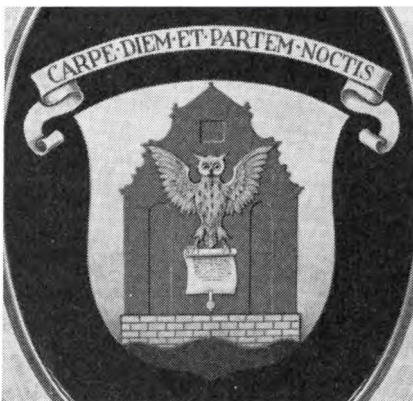
Mora

I jan. 1959 förenades Morastrands köping och Mora landskommun (socken) i Dalarna till en kommun med namnet *Mora köping*. Därmed återupprättades den kommunala enhet, varur Morastrand ut- trätt vid köpingsbildandet 1908. Ur he- raldisk synpunkt var denna händelse av intresse, då de båda delkommunerna innehade vapen. Frågan var nämligen, huruvida det gamla köpingsvapnet eller sockenvapnet skulle fastställas såsom den nya köpingens vapen.

Morastrands köpings vapen fastställdes av Kungl. Maj:t den 13 juni 1947 med följande beskrivning: »I fält av silver en stolpe och en stam, förenade, båda blå.»

Mora sockens vapen fastställdes av Kungl. Maj:t den 6 dec. 1946 med följande beskrivning: »I rött fält en bild av S:t Mikael och draken, allt av guld.»

Efter framställning av kommunalfull- maktige i Mora köping förklarade Kungl. Maj:t den 8 maj 1959, att köpingen skall

Holmens provst Michael Neiiendams våben på pladen til Frederiksborg Slotskirke. Det er udført af Ordenskapitlets våbenmaler, Franz Sedivy.

föra samma vapen och flagga som 1946 fastställt för Mora socken.

Därmed hade ett av de erkänt bästa vapnen i svensk kommunalheraldik förlorat sitt »raison d'être». Förklaringen torde vara, att häroldsbilden genom sin enkelhet syntes vara svårbegripligare för en heraldiskt okunnig allmänhet och dess folkvalda representanter i jämförelse med i detta fallet den »allmänna» helgonbilden.

Ett annat liknande fall — även det i Dalarna — fick en mer salomonisk lösning. När dåvarande Borlänge köping och Domnarvets socken 1944 förenades till en stad, fick denna övertaga köpingens namn men socknens vapen.

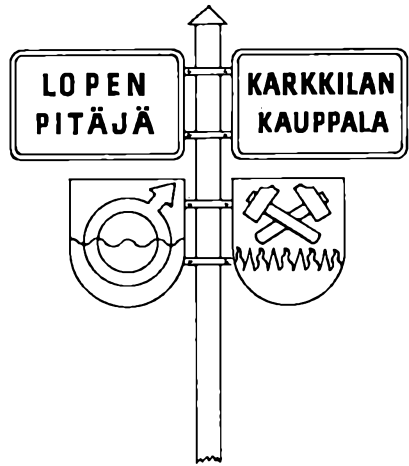
Dalarna är det enda svenska landskap, vars samtliga kommuner hava vapen. Till Kopparbergs läns sparbanks hundraårsminne 1951 utgavs *Dalarnas vapenbok*, sammanställd av intendenten vid Kungl. Livrustkammaren fil. d:r Svante Svärström, tidigare landsantikvarie i Dalarna (Falun 1951; 148 sidor, varav 3 bil., 101 ill., varav 55 i färg; pris häftad Skr. 35:—), vilken förutom en inledning bl. a. innehåller Dalarnas alla kommunvapen i färg med historiker samt bestämmelser angående stads-, köpings- och sockenfanor i Dalarna godkända av riksheraldikerämbetet.

L. P—n.

Mera heraldik längs Finlands landsvägar

I Finland har länsgränserna sedan gammalt utmärkts av skyltar med länens vapen, medan kommungränserna försetts enbart med stolpar uppbärande skyltar med respektive kommuners namn. I mars år 1960 inlämnade Landskommunernas Förbund till väg- och vattenbyggnadsstyrelsen ett förslag, att kommunerna skulle få rätt att uppsätta sina vapensköldar på dessa gränsstolpar.

Väg- och vattenbyggnadsstyrelsen har numera bifallit till förslaget och på närmare specificerade villkor av teknisk natur

givit kommunerna rätt att fastgöra sina vapensköldar vid gränsmärkena. Det är kanske skäl att anmärka, att ett av villkoren är att heraldisk expertis bör anlitas vid förfärdigandet av sköldarna.

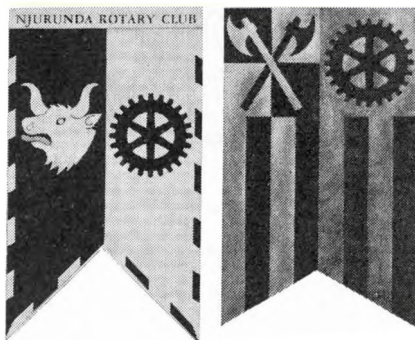
Vidstående bild visar huru ett dylikt gränsmärke bör se ut. (Väg och vatten håller ännu fast vid den kyrkliga indelningen och kallar området »socken» = *pitäjä*. Administrativt kallas området »kommun» = *kunta*. — *Kaupपालa* betyder »köping».)

Några kommuner har redan hunnit hänga upp sina sköldar, så bilande heraldiker har allt skäl att hålla ögonen öppna.

Bo Tennberg

Två nya rotaryfanor

När en rotaryklubb sammanträder utgör den rikliga förekomsten av klubbfanor, i form av bordsflaggor och bordsstandar, ett typiskt inslag i bilden. I klubbceremoniet ingår då och då det högtidliga mottagandet av någon främmande rotaryklubbs fana såsom gåva. Rotarianerna är i allmänhet mycket måna om att deras klubbfanor är så stilfulla som möjligt. Men de är inte sällan ganska oheraldiska och de saknar alltför ofta den s. a. s. em-

blematiska logik som är en av den klassiska heraldikens karakteristika.

Med efterkrigstidens tilltagande intresse för heraldik är naturligt att man här och var vid bildandet av nya rotaryklubbar eftersträvar fanor av mera utpräglat heraldisk utformning. Här återges två under hösten 1961 antagna fanor för två nybildade klubbar i Sundsvalls-distriktet, nämligen de i *Njurunda* och *Skön*. De är av den inom Rotary numera vanliga typ som i Sverige kallas standar. Båda är två-tungade och uppdelade i två, jämbreda vertikala hälfter. Den dextra hälften innehåller hemortens kommunvapen och den sinistra det internationella rotaryemblemet, kugghjulet, återgivet utan detaljering eller text helt helt blått mot gyllene bakgrund.

Båda standaren uttrycker, mer eller mindre, den heraldiska stilens strävan att undvika text. I *Njurunda*-standaret har texten placerats på ett smalt vitt fält ovanför den egentliga kompositionen. I *Skön*-standaret har texten placerats på dess baksida.

Njurundas vapen lyder: »I svart fält ett avhugget oxhuvud av guld med röd tunga» (se s. 185). *Sköns* vapen lyder: »I sköld kvadrerad av rött och silver två korslagda bilor av motsatta tinkturer.» Randningen i *Skön*-klubbens standar är i silver och rött under kommunvapnet och i guld och blått under rotaryemblemet. De små kontrasterande parallelogrammen utefter *Njurunda*-standarets fria sidor är i guld på den svarta hälften och svarta på den gyllene hälften. De

vill ge illusion av kantfrans i vapnets livréfärger.

Standaren liksom motsvarande kommunvapen har komponerats av stadsarkitekt *Hans Schlyter*, Sundsvall.

H. S.

Våbenrude

I anledning af brylluppet mellem prinsesse Birgitta af Sverige og prins Johann Georg af Hohenzollern i maj 1961 tegnede vort medlem *Bengt Olof Kälde* på opdrag af den Franz Mayer'ske Hofkunstanstalt et farvet våbenvindue til det unge fyrstepars villa i München.

Glasmosaikken viser Hohenzollernes hvidt og sort firdelte skjold, holdt af prinsens skytshelgen, den böhmiske Johannes Nepomuk (henrettet o. 1390 fordi han ikke ville røbe indholdet af et skriftemål), og Sveriges tre gyldne kroner i blått foran den Hellige Birgitta af Vadstena. Nederst Hohenzollern-Sigmaringen-linjens valgsprog »Intet uden Gud«.

S. T. A.

[DA] Dette materiale er beskyttet af ophavsret. Det kan downloades, lagres og udskrives til personlig brug og til ikke-kommerciel brug i forbindelse med undervisning og forskning. Bearbejdning, tilgængeliggørelse samt fremstilling af kopier er ellers kun tilladt i det omfang, der følger af lov eller aftale.

[NO] Dette materialet er beskyttet av opphavsrett. Det kan lastes ned, lagres og skrives ut for personlig bruk og for ikke-kommerseil bruk i forbindelse med undervisning og forskning. Bearbeidning, tilgjengeliggjøring og fremstilling av kopier er ellers bare tillatt i den grad som følger av lov eller avtale.

[SV] Detta material är skyddat av upphovsrätt. Det får laddas ned, sparas och skrivas ut för enskilt bruk samt för icke-kommerseilt bruk i samband med undervisning och forskning. Bearbetning, tillgängliggörande samt framställning av kopior är i övrigt bara tillåtet i den utsträckning som följer av lag eller avtal.

[EN] This material is protected by copyright. It may be downloaded, saved and printed for personal use and for non-commercial use in connection with teaching and research. Altering, making it available or producing copies is otherwise only permitted to the extent that follows from law or contract.